

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Paulina Nilsson

Valet av slutna ungdomsvård
Återspeglas lagstiftarens intentioner i den
praktiska rättstillämpningen?

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

Höstterminen 2011

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Avgränsningar	6
1.3 Metod och material	7
1.4 Disposition	8
2 GRUNDTANKAR BAKOM PÅFÖLJDSSYSTEMET	9
2.1 Straffteoretiska utgångspunkter i svensk kriminalpolitik	9
2.2 Ungdomsspecifika tankegångar	11
3 SLUTEN UNGDOMSVÅRD	12
3.1 Syftet med införandet	12
3.2 Påföljdens utformning	13
3.2.1 Statens institutionsstyrelse och socialnämnden i samverkan	13
3.2.2 Verkställighetens tid och rum	14
3.3 De dömda ungdomarna	15
3.4 Utvärderingar av påföljden	16
4 PÅFÖLJDSBESTÄMNING	18
4.1 Generella utgångspunkter	18
4.1.1 Begreppet straffvärde	18
4.1.2 Straffmätning	19
4.1.3 Påföljdsval	21
4.2 Särskilda ”ungdomsregler” vid påföljdsbestämningen	22
4.2.1 BrB 29 kap. 3 § 1 st. 3 p.	22
4.2.2 BrB 29 kap. 7 §	23
4.2.3 Regler och principer av betydelse vid påföljdsvalet	24

4.3	Valet av sluten ungdomsvård	27
4.3.1	Brottslighetens straffvärde	29
4.3.2	Brottslighetens art	29
4.3.3	Återfall i brott	30
4.3.4	Beaktande av vårdbehov	31
5	MOTIVERING AV PÅFÖLJDSVALET I PRAKTIKEN	32
5.1	Avgöranden där hovrätten bestämmer påföljden till sluten ungdomsvård	32
5.1.1	Sluten ungdomsvård för våldtäkt	32
5.1.2	Kommentar	33
5.1.3	Sluten ungdomsvård för rån m.m.	34
5.1.4	Kommentar	35
5.1.5	Sluten ungdomsvård för våldtäkt	36
5.1.6	Kommentar	37
5.1.7	Sluten ungdomsvård för grov misshandel m.m.	38
5.1.8	Kommentar	39
5.1.9	Sluten ungdomsvård för grov misshandel m.m.	40
5.1.10	Kommentar	41
5.1.11	Sluten ungdomsvård för rån m.m.	41
5.1.12	Kommentar	42
5.1.13	Sluten ungdomsvård för mordbrand	43
5.1.14	Kommentar	45
5.2	Avgöranden där hovrätten ändrar till en alternativ påföljd	46
5.2.1	Skyddstillsyn för rån m.m.	46
5.2.2	Kommentar	47
5.2.3	Ungdomstjänst för grov misshandel	49
5.2.4	Kommentar	49
5.2.5	Skyddstillsyn i förening med fängelse för grovt narkotikabrott m.m.	50
5.2.6	Kommentar	51
5.3	Sammanfattande tabeller	52
6	TIDIGARE GRANSKNINGAR AV DEN PRAKTISKA RÄTTSTILLÄMPNINGEN	56
6.1	Avgöranden under åren 2006-2008	56
6.2	Avgöranden under åren 2008-2010	57
7	ANALYS	58
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	64
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	67

Summary

Over ten years ago closed institutional youth care was introduced as a substitute of the prison sentence for offenders between the ages of fifteen and seventeen. Previously, imprisonment was the only sanction for young people who had committed serious delinquency. The legislature found the situation unsatisfactory as the prison environment was considered harmful and inappropriate for young people. The responsibility for the new sanction therefore came to be shouldered by the National Board of Institutional Care instead of Prison and Probation Service. In special youth homes, young offenders are now given individualized care and treatment. Although the execution is strongly characterized by individual prevention, the young peoples' need for care should not be considered in the choice of the sanction. The conditions for the choice of closed institutional youth care are instead identical to the imprisonments'. It therefore requires extraordinary reasons with regard to the penal value and nature of the crime and also the young person's recidivism.

Surveys conducted shortly after the introduction of closed institutional youth care indicate that far more young people have been deprived of their liberty than was the case before the sanction was introduced January 1, 1999. Since the increased numbers of deprivation of liberty can only be partially explained by increased crime, it is close at hand to suspect that the new sanction is a more appealing alternative, which therefore has replaced not only imprisonment but also other less severe sanctions. In the light of these facts, the author of this paper intends to examine to what extent the practical application of the law, regarding the imposition of the sanction, is consistent with what the legislature stated. Is it possible to discern tendencies of that the care and treatment-oriented execution also affect the choice of the sanction? The basis for the study consists of 10 judgements of courts of appeal from 2011. By examining the reasons courts use to motivate the sanction and with what arguments they exclude alternative sanctions, this paper examines, from a rule of law perspective, to what extent individual preventive considerations affect the penalty determination. On the basis of previous work in the subject field, there will further be examined whether and if so, courts argumentation regarding the imposition of the closed institutional youth care has changed over time.

The study indicates that courts at times tend to let the young peoples' needs for care and rehabilitation affect the imposition of the institutional youth care. In some cases, the individuals' care needs constitute the very basis of the choice of sanctions as the individual preventive arguments form the extraordinary reasons. In other cases, such arguments are localized to the assessment whether alternative sanctions can be considered sufficiently severe and therefore can be said to indirectly influence the choice of closed institutional youth care. It is not possible to observe any significant change in the courts' reasons for the imposition of the institutional youth care during the examined five-year period. The changes are minor.

Sammanfattning

För drygt tio år sedan infördes slutna ungdomsvård som ersättning av fängelsestraffet för lagöverträdare mellan 15 och 17 år. Tidigare var fängelse enda påföljden som fanns att tillgå för unga som gjort sig skyldiga till mycket allvarlig brottslighet. Lagstiftaren fann situationen otillfredsställande, eftersom fängelsemiljön ansågs olämplig för unga personer. Istället skulle de unga nu beredas individanpassad vård och behandling på särskilda ungdomshem i Statens institutionsstyrelsens regi. Trots den starkt individualpreventivt präglade verkställigheten får de ungas behov av vård inte tillmätas någon betydelse vid påföljdens utdömande. Istället är förutsättningarna för valet av slutna ungdomsvård identiska med fängelsestraffets; det krävs synnerliga skäl med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt till den unges tidigare brottslighet.

Undersökningar som genomfördes kort efter den slutna ungdomsvårdens införande visar att långt fler ungdomar kommit att berövas friheten än vad som var fallet före påföljdens införande den 1 januari 1999. Det ökade antalet frihetsberövanden kan endast till viss del förklaras med ökad brottslighet. Det ligger därför nära till hands att misstänka att den slutna ungdomsvårdens vårdande verkställighet utgör ett mer tilltalande alternativ, vilket därför kommit att ersätta även lindrigare påföljder. Mot bakgrund härav avser författaren med denna uppsats att undersöka i vilken utsträckning den praktiska rättstillämpningen avseende påföljdens utdömande överensstämmer med den av lagstiftaren tilltänka. Är det möjligt att urskilja tendenser till att den starkt vård- och behandlingsinriktade verkställigheten även påverkar valet av slutna ungdomsvård? Underlaget för tillämpningsstudien består av tio hovrättsavgöranden från år 2011. Genom att granska vilka skäl domstolarna anger för påföljdens utdömande, samt med vilka argument de utesluter alternativa påföljder, undersöks ur ett rättviseperspektiv i vilken utsträckning individualpreventiva hänsyn tillåts inverka vid påföljdsbestämningen. Med stöd av tidigare arbeten på området undersöks vidare om, och i så fall hur, domstolarnas motivering av den slutna ungdomsvården förändrats över tid.

Studien visar att domstolarna stundtals tenderar att låta de ungas behov av vård och rehabilitering inverka vid utdömandet av slutna ungdomsvård. Vid något tillfälle kan individens behov av vård sägas utgöra själva grunden för påföljdsvalet, eftersom individualpreventiva argument används för att motivera synnerliga skäl. Andra gånger kan sådana argument lokaliseras till bedömningen av om alternativa påföljder är tillräckligt ingripande och därmed indirekt påverka valet av slutna ungdomsvård. Rättstillämpningen har under den granskade femårsperioden visat sig vara tämligen likartad. En viss ökad konvergens med den av lagstiftaren tilltänkta rättstillämpningen kan dock urskiljas i fråga om hovrätternas uteslutande av alternativa påföljder. Samtidigt kan en något minskad konvergens avseende tingsrätternas motivering av synnerliga skäl urskiljas. Sammantaget är förändringarna små.

Förord

Denna framställning sätter punkt för min otroligt lärorika och givande tid vid juridiska fakulteten. Det är med stor spänning och förväntan som jag nu ger mig ut i arbetslivet. Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Helén Örnemark Hansen som kommit med många värdefulla kommentarer under skrivprocessens gång. Vidare riktas stor tacksamhet mot min familj som helhjärtat stöttat mig under hela utbildningen. Detsamma kan sägas om min sambo som alltid funnits till hands och uppmuntrat mig när det behövts. Sist men inte minst vill jag tacka er som bistått med korrekturläsning av denna uppsats.

Lund i december 2011.

Paulina Nilsson

Förkortningar

ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder
BrB	Brottsbalk
DNA	Deoxiribonukleinsyra
Ds	Departementsserien
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
LSU	Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop	Proposition
ROS	Relation- och samlevnadsprogrammet
SAVRY	Structured Assessment of Violent Risk in Youth
SiS	Statens institutionsstyrelse
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätt

1 Inledning

Rättsväsendets reaktioner på ungdomsbrottslighet är ett ämne som ständigt är aktuellt inom den kriminalpolitiska debatten. Som en följd därav har påföljdssystemet för unga lagöverträdare reformerats vid ett flertal tillfällen under senare år. Det är sedan länge en starkt förankrad uppfattning att fängelsemiljön är olämplig för unga individer eftersom de befinner sig i en utvecklingsfas och är särskilt känsliga för bestraffning. För att hålla de unga lagöverträdarna utanför den skadliga fängelsemiljön, samtidigt som deras särskilda behov kunde tillgodoses, infördes den 1 januari 1999 slutna ungdomsvård. Påföljden var ägnad att ersätta fängelsestraffet för lagöverträdare under 18 år. Den slutna ungdomsvården skulle verkställas på särskilda ungdomshem, där de unga lagöverträdarna skulle beredas individanpassad vård och behandling. I fråga om påföljdens utdömande menade dock lagstiftaren att de ungas behov av vård inte skulle tillmätas någon betydelse. Istället skulle kraven för den slutna ungdomsvårdens utdömande vara desamma som fängelsestraffets. Följaktligen skulle den slutna ungdomsvården endast kunna utdömas när synnerliga skäl med hänsyn till brottets straffvärde och art eller tidigare brottslighet hos den unge kunde konstateras.

Trots att grunderna för de båda frihetsstraffens utdömande således är identiska, visar flera utvärderingar att den slutna ungdomsvården kommit att utdömas i långt större utsträckning än vad som avsågs vid dess införande.¹ Till viss del kan denna ökning av frihetsstraff för unga lagöverträdare förklaras med att antalet grova ungdomsbrott har ökat, men ökningen beror också på att straffpraxis, avseende främst grova våldsbrott, har skärpts i samband med införandet av den nya påföljden.² Det ligger nära till hands att misstänka att denna straffskärpning är en följd av det faktum att den slutna ungdomsvården normalt utgör ett mer tilltalande alternativ än fängelse. Eftersom verkställigheten är starkt inriktad på individanpassad vård och behandling, är det sannolikt att påföljden befinns lämplig för ett högre antal ungdomar än vad som tidigare var fallet med fängelse. Trots att lagstiftaren uttalat att den unges behov av vård inte ska tillmätas någon som helst betydelse vid påföljdsbestämningen, är det mot bakgrund av ovanstående lätt att misstänka att individualpreventiva hänsyn ändå inverkar vid domstolarnas påföljdsval.³ Tillåts sådana hänsyn inverka vid påföljdsbestämningen uppkommer flera rättssäkerhetsproblem. Det blir svårt att upprätthålla de grundläggande principerna om proportionalitet, förutsebarhet och likhet inför lagen. Som exempel kan två personer som deltagit i samma brott ådömas helt olika påföljder beroende på den enskilda individens behov av vård och behandling.⁴

---

¹ Se bl.a. Kühlhorn E, *Sluten ungdomsvård – rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*, Forskningsrapport nr 5 2002 SiS.

² Ibid. s. 40 f.

³ Prop. 1997/98:96 s. 180 f.

⁴ Jfr Borgeke M, *Vilka grundtankar bör gälla för påföljdsbestämningen?*, s. 113 och Träskman P, *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff*, SvJT 2003 s. 174.

1.1 Syfte och frågeställningar

För drygt ett år sedan genomförde författaren till förevarande uppsats inom ramen för en straffrättslig fördjupningskurs vid Lunds universitet en pilotstudie av hovrättsavgöranden från åren 2008-2010 uti vilka slutna ungdomsvård var föremål för påföljdsvalet.⁵ Syftet var att undersöka huruvida de skäl domstolarna nyttjade för att motivera utdömandet av slutna ungdomsvård överensstämde med de skäl lagstiftaren angett som styrande vid påföljdsvalet. Studien visade att domstolarna tenderade att indirekt tillmäta de ungas behov av vård betydelse vid utdömandet av slutna ungdomsvård. Förevarande uppsats ämnar bygga vidare på den omnämnda pilotstudien och härvid göra en mer omfattande undersökning av domstolarnas skäl för utdömandet av slutna ungdomsvård, samt huruvida de skälen överensstämmer med de av lagstiftaren avsedda. Underlaget för den nu aktuella tillämpningsstudien består av hovrättsavgöranden från år 2011. Vidare är författarens avsikt att utröna om, och i så fall på vilket sätt, de skäl domstolarna anser motivera valet av slutna ungdomsvård förändrats över tid. Är det möjligt att se en utveckling mot en ökad överensstämmelse med de av lagstiftaren angivna skälen? I detta avseende kommer även examensarbetet *Vem får slutna ungdomsvård? – En studie av domstolarnas tillämpning av synnerliga skäl* utarbetat av Karin Fridh att vara till mycket god hjälp eftersom nämnda författare genomfört en likartad granskning av hovrättsavgöranden under åren 2006 och 2008. För att uppnå syftet ska nedanstående frågeställningar besvaras:

- På vilken straffideologisk grund vilar det för unga lagöverträdare särskilt utformade påföljdssystemet?
- Varför infördes en ny frihetsberövande påföljd för unga lagöverträdare och vad innebär påföljden?
- Vad ska enligt lagstiftaren utgöra skäl för att utdöma slutna ungdomsvård?
- Hur motiveras valet av slutna ungdomsvård i praktiken och i vilken utsträckning inverkar de ungas eventuella vårdbehov vid påföljdsvalet?

1.2 Avgränsningar

Ämnesområdet slutna ungdomsvård är mycket omfattande och erbjuder en mängd olika infallsvinklar. I denna framställning är valet av påföljden centralt. Uppsatsens centrala syfte är att klargöra i vilken utsträckning de skäl domstolarna nyttjar för att motivera den slutna ungdomsvården

---

⁵ Nilsson P, *Slutna ungdomsvård – harmonierar domstolarnas skäl för utdömande av påföljden med de av lagstiftaren avsedda?*, Lund 2010.

överensstämmer med de skäl lagstiftaren angivit som styrande vid påföljdens utdömande. Följaktligen kommer denna framställning endast att behandla påföljdens verkställighetsnivå mycket kort i de avseenden där informationen får anses nödvändig för förståelsen av domstolarnas påföljdsval.

För att få en djupare förståelse för domstolarnas motivering i påföljdshänseende kommer även sådana ungdomspåföljder som kan aktualiseras som alternativ till den slutna ungdomsvården att översiktligt beskrivas. Det är ett medvetet val att inte särskilt beskriva de allmänna påföljderna eftersom läsaren förutsätts ha kännedom om dessa sedan tidigare. Det ska dock uppmärksammas att även ”vuxenpåföljderna” är tillgängliga alternativ när unga lagöverträdare ska ådömas påföljd. Denna framställning kommer vidare enbart att behandla rättslig reglering och praxis rörande ungdomar i åldersspannet 15-17 år, eftersom det endast är i denna ålderskategori som slutna ungdomsvård kan aktualiseras.

Uppsatsen antar vidare ett rättssäkerhetsperspektiv. Undersökningar som genomfördes kort efter den slutna ungdomsvårdens införande visar att påföljden befunnits lämplig för långt fler ungdomar än vad det tidigare fängelsestraffet gjorde. Detta trots att det ska råda samma kriterier för påföljdernas utdömande. Det är sannolikt att den vård- och behandlingsinriktade påföljden slutna ungdomsvård befunnits lämplig för fler ungdomar med ett särskilt behov av vård, vilket i sin tur innebär att domstolarna gjort avsteg från den strikta tillämpningen av synnerliga skäl och istället tillmätt vårdbehov betydelse. En sådan tillämpning innebär att principerna om rättvisa, proportionalitet och likhet inför lagen sätts på spel.

1.3 Metod och material

Den huvudsakliga metoden som använts för upprättandet av denna uppsats är traditionell rättsdogmatisk metod. Genom att studera lag, förarbeten, praxis och doktrin har gällande rätt rörande påföljdsbestämning för unga lagöverträdare tolkats. Källmaterialet har strategiskt systematiserats. Ett särskilt fokus har anlagts brottsbalkens bestämmelser om straffmätning och påföljdsval, samt motiven till dessa bestämmelser. Bland doktrinen har Martin Borgekes *Att bestämma påföljd för brott* varit särskilt användbar.

En betydande del kan vidare sägas utgöra en tillämpningsstudie. Eftersom tillgången av avgöranden från HD rörande valet av slutna ungdomsvård är mycket knapp, har istället avgöranden från flera olika hovrätter kritiskt granskats. Avgörandena har tagits fram med hjälp av databasen *Karnov*, vilken sedan i början av år 2011 erbjuder en heltäckande publicering av hovrättsdomar. Urvalet är strategiskt genomfört eftersom i första hand sådana fall där hovrätten ändrat tingsrättens dom i fråga om påföljd valts ut. Det är en förhoppning att ett sådant urval bidrar till utförligare argumentationer i påföljdsfrågan. Av samma anledning är samtliga tio avgöranden sådana att endera parten yrkat ändringar i påföljdsdelen i hovrätten. Vidare har urvalet av rättsfall gjorts med spridning över såväl brottstyp som de

tilltalades ålder. De senaste granskningarna av nu aktuella slag omfattar avgöranden meddelade under perioden 2006-2010.⁶ För att i enlighet med syftet skapa förutsättningar för att upptäcka eventuella förändringar som skett över tid har jag eftersträvat att välja så aktuella avgöranden som möjligt. Samtliga avgöranden i rättsfallsstudien är därför från år 2011.

1.4 Disposition

Uppsatsen redovisar inledningsvis i kapitel två ett antal grundläggande tankar bakom påföljdssystemet i stort. Trots att påföljdsbestämningen i huvudsak består av strikt regeltillämpning måste det ändå anses vara av intresse att ha en översiktlig insikt i de principer som uppbär systemet och i de tankar som tidigare varit styrande. I kapitel tre följer en beskrivning av målsättningen bakom införandet av den slutna ungdomsvården, hur påföljden kom att utformas och en översiktlig beskrivning över aktuell lagföringsstatistik. Utvärderingar av hur påföljden kommit att tillämpas i praktiken kommer att redovisas i detta sammanhang. I kapitel fyra följer en genomgång av de tankesteg rätten har att ta under påföljdsbestämningprocessen. För att grunda en bättre förståelse för domstolarnas resonemang i rättsfallsdelen kommer såväl straffvärdebedömning som straffmätning och påföljdsväl att beskrivas. Härvid kommer särskilt att redogöras för förutsättningarna för att slutna ungdomsvård ska kunna utdömas. Fokus kommer att anläggas på beskrivningen av de synnerliga skäl som enligt 30 kap. 5 § BrB är vad som krävs för att en frihetsberövande påföljd ska kunna dömas en person som vid brottstillfället var under 18 år. För att erbjuda läsaren en ökad förståelse för hur valet av slutna ungdomsvård motiveras, kommer även alternativa påföljder att översiktligt beskrivas. Härefter följer kapitel fem vilket är ägnat att följa upp och granska i vilken utsträckning lagstiftarens intentioner efterlevs i den praktiska rättstillämpningen. Det är även ägnat att utgöra en grund för jämförelse huruvida de skäl som ligger till grund för den slutna ungdomsvårdens utdömande har förändrats över tid. Kapitlet består av en undersökande del i form av tio avgöranden från skilda svenska hovrätter. Såväl fallens behandling i tingsrätt som hovrätt refereras och avslutas med analytiska kommentarer. För att möjliggöra upptäckten av eventuella förändringar i fråga om skälen för den slutna ungdomsvårdens utdömande, kommer resultaten av två tidigare motsvarande undersökningar härefter att redovisas i kapitel sex. I det avslutande sjunde kapitlet återfinns en analys. Här sammanfattas uppsatsen och resultaten från rättsfallsstudien granskas och kommenteras, för att kunna besvara huruvida de av domstolarna angivna skälen för utdömande av slutna ungdomsvård överensstämmer med de av lagstiftaren avsedda, samt om motiveringarna förändrats över tid.

---

⁶ Se Fridh K, *Vem får slutna ungdomsvård? – En studie av domstolarnas tillämpning av synnerliga skäl* och Nilsson P, *Slutna ungdomsvård – harmonierar domstolarnas skäl för utdömande av påföljden med de av lagstiftaren avsedda?*.

2 Grundtankar bakom påföljdssystemet

För förståelsen av förevarande uppsats syfte är det en förutsättning att känna till att lagöverträdare under 21 år inte behandlas på samma vis som lagöverträdare som uppnått denna ålder. Är personen i fråga under 18 år är särbehandlingen särskilt påtaglig. Varför lagstiftaren har valt att särbehandla denna ålderskategori i påföljdshänseende kommer att redovisas i kommande kapitel. För att kunna säga något om hur den praktiska rättstillämpningen avseende ådömandet av slutna ungdomsvård förhåller sig till de riktlinjer som lagstiftaren angivit, är det vidare nödvändigt att ha grundläggande kunskaper om de teorier som uppbygger påföljdssystemet i stort. Med hjälp av dessa straffteorier kan nämligen de olika påföljdernas utformning och tillänkta användningsområde förklaras.

2.1 Straffteoretiska utgångspunkter i svensk kriminalpolitik

För att förklara varför man straffar de som överträder samhällets uppställda normer används olika straffteorier. De idag mest centrala straffteorierna är *relativa* och har ett specifikt syfte; nämligen att förebygga brott. De två huvudsakliga tillvägagångssätten för att förebygga brott är genom *allmänprevention* respektive *individualprevention*.⁷ Om straffets syfte är allmänpreventivt kan det förenklat sägas innebära att man genom att bestraffa brottslingar också avser att avskräcka övriga samhällsmedlemmar från att begå brott.⁸ Är syftet istället individualpreventivt avser straffet att avhålla den enskilde brottslingen från att begå ytterligare brott. De olika teorierna verkar i olika utsträckning på tre olika nivåer i straffsystemet. De påverkar lagstiftningen, utdömandet av påföljd i det enskilda fallet och verkställigheten av påföljderna.⁹ Den för denna framställning centrala nivån är *domstolsnivån*. På denna nivå får idag såväl allmänpreventiva som individualpreventiva argument i huvudsak stå tillbaka till förmån för *proportionalitetstanken*. Vid utdömandet av påföljd ska domstolen välja en påföljd som står i proportion till det begångna brottet. Straffets stränghet ska alltså spegla brottets svårhet.¹⁰ Det är dock inte särskilt långesedan som påföljdsbestämningssprocessen såg helt annorlunda ut.

Under 1900-talet var den individualpreventiva riktningen som kom att kallas *behandlingstanken* den överlägset mest inflytelserika.¹¹ Utgångspunkten för

---

⁷ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 24 f.

⁸ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 74 f.

⁹ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 29.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.* s. 26.

denna riktning är en i grunden optimistisk syn på människan. Begår individen brott anses det vara ett utslag av dennes felaktiga utveckling. Den felaktiga utvecklingen kan förklaras med externa faktorer som individen själv inte anses kunna styra över och därmed inte heller kunna ansvara för.¹² Individen betraktas alltså som en produkt av yttre social påverkan och det anses därför väsentligt att rehabilitera denne för att förebygga fortsatt brottslighet. Istället för att låsa in de kriminella ska de behandlas eller fostras.¹³ Det var genom brottsbalkens ikraftträdande år 1965 som behandlingsideologin på allvar slog igenom i svensk straffrätt, såväl på domstolsnivå som på verkställighetsnivå.¹⁴

Efter hand kom dock behandlingstanken att utsättas för växande kritik. Kritiken bestod bland annat uti att proportionaliteten mellan brott och straff hamnat i bakgrunden. Påföljden ansågs i alltför stor utsträckning relateras till det enskilda behandlingsbehovet istället för till brottet. Konsekvenserna var att två personer som begått likartade brott kunde dömas till vitt skilda påföljder vilket i sin tur innebar att det inte kunde sägas råda likhet inför lagen. Vidare var det svårt att upprätthålla såväl den dömdes som allmänhetens förståelse och respekt för rättstillämpningen.¹⁵ Behandlingsideologin ansågs således inte längre vara någon god grund för påföljdsbestämningen, främst på grund av rättssäkerhets- och effektivitetsskäl.¹⁶

Som en följd av den växande kritiken reformerades brottsbalkens påföljds-system från den 1 januari 1989 och man kan härefter tala om att en *nyklassisk* kriminalpolitik motiverar den svenska straffrätten.¹⁷ Behandlingstanken fick nu stå tillbaka till förmån för klassiska principer som rättvisa, proportionalitet mellan brott och straff, legalitet och förutsebarhet. Vid påföljdsbestämningen skulle hädanefter brottets straffvärde vara det centrala. Ju mer klandervärd en handling ansågs vara desto tydligare skulle samhället ingripa. Varken allmän- eller individualpreventiva hänsyn fick längre vara ensamt styrande vid påföljdsbestämningen.¹⁸ I vissa fall ansågs det fortfarande finnas goda skäl för att ta hänsyn till den dömdes personliga förhållanden men den centrala utgångspunkten måste vara brottets svårhet. Vidare ansågs det naturligt att individualpreventiva hänsyn många gånger borde kunna präglade verkställigheten av en påföljd. Det ska i sammanhanget även betonas att påföljdssystemet alltjämt syftade till att verka allmänpreventivt. Genom kriminalisering och upprätthållande av det i lagen uppställda hotet om straff skulle moralbildning ske.¹⁹ Utgångspunkten för påföljdsbestämningen i vårt nuvarande straffrättsliga system synes alltjämt utgöras av proportionalitets- och ekvivalensprinciperna.²⁰

---

¹² Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 86.

¹³ SOU 2005:54 s. 142.

¹⁴ Zila J, *Det straffrättsliga påföljdssystemet*, s. 15.

¹⁵ SOU 2005:54 s. 142.

¹⁶ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 99.

¹⁷ SOU 2004:122 s. 144.

¹⁸ SOU 2005:54 s. 143.

¹⁹ Prop. 1997/98:96 s. 77.

²⁰ SOU 2008:85 s. 245.

2.2 Ungdomsspecifika tankegångar

Behandlingslinjen är utan tvekan den straffteori som haft störst inverkan på utvecklingen av påföljdssystemet för unga lagöverträdare.²¹ Sedan en lång tid tillbaka har lagöverträdare som ännu inte uppnått 18 års ålder särbehandlats jämfört med vuxna individer. Denna särbehandling anses nödvändig eftersom ungdomar inte anses ha en fullt utvecklad ansvarsförmåga och att denna grupp lagöverträdare anses vara mer känsliga för bestraffning. Det har vidare sagts att ungdomars brottslighet bör betraktas med större tolerans eftersom de befinner sig i en känslig utvecklingsfas från barndom till vuxenliv.²² Utgångspunkten för den svenska kriminalpolitiken är sedan länge därför att unga lagöverträdare i första hand ska beredas nödvändig vård och behandling i socialtjänstens regi och därmed hållas utanför kriminalvården.²³ Socialtjänsten har således ett särskilt ansvar att tillgodose ungdomars särskilda behov. Samtidigt är det rättsväsendets ansvar att utreda brott och lagföra unga lagöverträdare. De båda aktörerna arbetar utifrån olika perspektiv. Socialtjänsten grundar sin verksamhet i ett vårdbehovsperspektiv vilket är framåtblickande och utgår från individens särskilda vårdbehov. Rättsväsendet arbetar å sin sida utifrån ett straffrättsperspektiv vilket är tillbakablickande och istället har det begångna brottet i fokus. Det är lagstiftarens uppgift att finna en god balans mellan de olika perspektiven.²⁴ När påföljdssystemet för unga lagöverträdare reformerades år 1999 uttalades att grundläggande principer om rättvisa, proportionalitet och förutsebarhet skulle ges ett större utrymme vid påföljdsbestämningen också för unga lagöverträdare.²⁵ Den senaste påföljdsreformen för unga genomfördes år 2007. Även denna reform avsåg att stärka straffrättsperspektivet.²⁶ Sammantaget är dock påföljdssystemet för unga lagöverträdare alltjämt i större utsträckning präglad av individualpreventiva hänsyn än påföljdssystemet i övrigt.²⁷

---

²¹ Nordlöf K, *Unga lagöverträdare i social- straff- och processrätt*, s. 165.

²² Jareborg N, Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 150.

²³ Thunved A & B och Clevesköld L, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, s. 19.

²⁴ Brå Rapport 2011:10, s. 13.

²⁵ Prop. 1997/98:96 s. 81.

²⁶ Brå Rapport 2011:10, s. 13.

²⁷ Sitte Durling C, *Påföljdsfrågor för unga lagöverträdare*, JT 2000-01, nr 1, s. 238.

3 Sluten ungdomsvård

För att kunna besvara uppsatsens syfte – huruvida lagstiftarens intentioner återspeglas i den praktiska rättstillämpningen avseende valet av sluten ungdomsvård – är det självfallet av intresse att redovisa lagstiftarens tankar bakom införandet av den slutna ungdomsvården. Det är vidare av intresse att ha en grundläggande insikt i hur påföljden kom att utformas och hur den aktuella lagföringsstatistiken ser ut. Kapitlet avslutas med en redovisning av de utvärderingar som gjordes av den slutna ungdomsvården under år 2002.

3.1 Syftet med införandet

I slutet av nittioalet lade regeringen fram en proposition vilken behandlade frågor om påföljdssystemets uppbyggnad och innehåll. Ett av de övergripande målen var att reformera påföljdssystemet för unga lagöverträdare.²⁸ Det utredningsarbete som föregick reformen syftade huvudsakligen till att ta fram bärkraftiga alternativ till fängelsestraffet. Det var sedan länge känt att anstaltsvistelse negativt påverkade de dömdas möjligheter att återanpassa sig i samhället. Skadeverkningarna ansågs särskilt påtagliga för unga lagöverträdare.²⁹ Det ansågs vidare angeläget att de unga så långt möjligt undanhölls kriminalvården, eftersom en placering där riskerade att bekräfta deras uppfattning om sig själva som kriminella.³⁰ Sedan länge hade det diskuterats om det inte borde införas ett totalt fängelseförbud för ungdomar under 18 år.³¹ Fängelsestraffkommittén anförde i sitt huvudbetänkande *Påföljd för brott* att det årligen var en mycket liten grupp ungdomar som ådömdes fängelse, samt att det i de allra flesta fall handlade om ungdomar med en betydande problematik, som inte kunde mötas med de resurser som fanns tillgängliga inom kriminalvården.³² Diskussionerna resulterade dock aldrig i någon lagstiftning och efter ungdomsfängelsets utmönstrande år 1980 dömdes varje år ett antal ungdomar till fängelse.³³ Samtidigt som majoriteten var enig om att fängelse var en mycket olämplig miljö för ungdomar, fanns det inga realistiska alternativ för att möta särskilt allvarlig brottslighet. Regeringen menade att det måste finnas utrymme för val av en påföljd ”som i rimlig utsträckning avskräcker från brott, tydligt markerar grundläggande gränser och dessutom motsvarar de krav samhället ställer på rättvisa inom straffrättsskipningen.” För att dessa syften skulle kunna uppnås ansågs det oundvikligt att införa en frihetsberövande påföljd. Det betonades dock att det vid påföljdens verkställighet var särskilt viktigt att så långt som möjligt försöka motverka skadliga effekter för den unge.³⁴ Avsikten med införandet av den slutna ungdomsvården var således att

---

²⁸ Prop. 1997/98:96 s. 1.

²⁹ Ibid. s. 80.

³⁰ Ibid. s. 144.

³¹ Ds. 1997:32 s. 110.

³² SOU 1986:14.

³³ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 421.

³⁴ Prop. 1997/98:96 s. 156 f.

ersätta fängelsestraffet för lagöverträdare mellan 15 och 17 år. Eftersom förutsättningarna för att döma till slutna ungdomsvård utformades precis på samma sätt som de rådande förutsättningarna för utdömande av fängelse, framhölls att det skulle föreligga samma restriktiva förhållningssätt till utdömandet av slutna ungdomsvård som vid utdömande av fängelse.³⁵ Lagstiftaren var dessutom angelägen om att införa en tidsbestämd och förutsebar frihetsberövande påföljd, i enlighet med klassiska straffprinciper, men samtidigt att grunda en verkställighet med största möjliga fokus på vård och behandling. Den slutna ungdomsvården kan sägas utgöra en kompromiss mellan dessa syften.³⁶

3.2 Påföljdens utformning

Vid utformningen av den slutna ungdomsvården var utgångspunkten att verkställigheten skulle kunna ske under sådana former att risken för skadliga effekter minimerades, samt att orsakerna bakom ungdomarnas brottslighet skulle kunna angripas på ett effektivt vis. Samtidigt ansågs det angeläget att utformningen genomfördes med beaktande av att påföljden utgör en straffrättslig följd av brott, samt att verkställigheten måste kunna ske under säkra och betryggande former.³⁷

3.2.1 Statens institutionsstyrelse och socialnämnden i samverkan

Eftersom utdömande av fängelse för personer under 18 år redan innan införandet av den slutna ungdomsvården präglats av stor restriktivitet, var det endast ett mindre antal ungdomar mellan 15 och 18 år som dömdes till fängelse varje år. Kriminalvården hade därför begränsade erfarenheter av behandling av unga lagöverträdare. Härutöver ansågs som redan nämnts fängelsemiljön högst olämplig för ungdomar och regeringen var därför angelägen om att ”hålla de yngsta lagöverträdarna utanför kriminalvården i allmänhet och fängelserna i synnerhet.”³⁸ Istället ansågs det lämpligt att verkställigheten överläts på ett från kriminalvården skilt organ som uppvisade bättre förutsättningar att möta de unga lagöverträdarnas särskilda behov. Statens institutionsstyrelse (SiS) ansågs vara ett sådant organ. Myndigheten var inte någon ny aktör på marknaden utan hade redan den 1 april 1994 övertagit ansvaret och driften av de särskilda behandlingshem om vilka stadgas i 12 § lagen (1990:52) om vård av unga.³⁹ På dessa behandlingshem hade det dessutom under senare år inrättats nya enheter med särskilt hög bevakningsgrad avsett för ungdomar med mer krävande vård- och tillsynsbehov. Följaktligen hade SiS redan innan axlandet av

---

³⁵ Ibid. s. 160.

³⁶ SOU 2004:122 s. 443.

³⁷ Prop. 1997/98:96 s. 157.

³⁸ Ibid. s. 157.

³⁹ Benämns i fortsättningen LVU.

verkställigheten av den nya frihetsberövande påföljden för unga, en bred erfarenhet av behandling av sådana ungdomar som kunde komma i fråga för den slutna ungdomsvården.⁴⁰

För att kunna tillgodose de ungas behov på bästa sätt skulle SiS samverka med socialnämnden, som sedan tidigare hade det övergripande ansvaret för ungdomar i riskzonen för en ogynnsam utveckling. Det betonades att socialnämnden skulle inta en aktiv roll vid verkställigheten av den nya påföljden.⁴¹ I förarbetena till 2011 års verkställighetsreform avseende slutna ungdomsvård, upprepas att SiS har huvudansvaret för verkställigheten men att den ska planeras och genomföras i nära samarbete med socialnämnden. Den unges möjligheter att leva laglydigt efter frigivningen anses vara starkt beroende av socialtjänstens kontinuerliga delaktighet under verkställigheten, samt möjlighet att följa upp de insatser SiS inlett.⁴²

3.2.2 Verkställighetens tid och rum

Den slutna ungdomsvården är en frihetsberövande påföljd och därmed en mycket ingripande brottsreaktion. För att förtydliga att påföljden utgör samhällets reaktion på den unges brottslighet, samt för att tillgodose principerna om proportionalitet och förutsebarhet, uttalades i förarbetena att den slutna ungdomsvården måste vara tidsbestämd. Minimigränsen bestämdes till motsvarande fängelsestraffets, det vill säga 14 dagar, medan maximigränsen bestämdes till fyra år. Längden av den slutna ungdomsvården ska relateras till brottets straffvärde. Följaktligen ska den unges eventuella behov av vård inte tillmätas någon betydelse vid fastställandet av frihetsberövandets varaktighet.⁴³ För gemene man kan den maximala strafftiden om fyra år synas allt för kort för att kunna möta den allvarliga brottslighet som det normalt är fråga om vid påföljdens utdömande. I förarbetena befanns dock en övre gräns om fyra år lämplig med hänsyn till den betydande ungdomsreduktion som sker vid straffmätningen med stöd av 29 kap. 7 § BrB, samt att det inte förekommer någon villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård.⁴⁴ Borgeke exemplifierar hur strafflängden generellt reduceras till en tredjedel för en suttonåring och till endast en femtedel för en femtonåring.⁴⁵ Därutöver ska strafftiden reduceras med en tredjedel för att det faktiska frihetsberövandet inte ska bli längre än vad det skulle ha blivit vid en fängelsedom. Det innebär att ett straffmättningsvärde om fängelse sex år är det högsta som kan föranleda slutna ungdomsvård, eftersom längden av den slutna ungdomsvården då blir fyra år.⁴⁶

---

⁴⁰ Prop. 1997/98:96 s. 158.

⁴¹ Ibid. s. 158 f.

⁴² Prop. 2010/11:107 s. 10.

⁴³ Prop. 1997/98:96 s. 161.

⁴⁴ Ibid. s. 162.

⁴⁵ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 420.

⁴⁶ Ibid. s. 423.

De ungdomar som döms till sluten ungdomsvård placeras på särskilda ungdomshem för vilka SiS ansvarar.⁴⁷ Verksamheten är särskilt inriktad på vård. På dessa institutioner finns även ungdomar som omhändertagits med stöd av LVU.⁴⁸ Hur påföljden ska verkställas finns reglerat i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.⁴⁹ Eftersom själva verkställigheten som sådan är något som i huvudsak faller utanför ramen för denna framställnings syfte, kommer den omnämnda lagens innehåll inte närmare att beskrivas.

3.3 De dömda ungdomarna

Ungdomar som begår brott är ofta socialt utsatta och har ett stort behov av stöd och hjälp. Det gäller särskilt de ungdomar vars kriminalitet är omfattande eller allvarlig.⁵⁰ De ungdomar som döms till sluten ungdomsvård har ofta en problematisk bakgrund, kantad av relationsproblem och svårigheter att klara av skolgången. Det är inte ovanligt att svenska ungdomarnas familjer har stora sociala problem som missbruk och kriminalitet. Bland ungdomar med utländsk bakgrund förekommer det att familjerna bär med sig traumatiska upplevelser från krig i hemländerna, vilket försvårar familjerelationerna och anpassningen till det svenska samhället. Det är vidare vanligt att familjer inte vill ta emot socialtjänstens hjälp, utan istället klara sig på egen hand.⁵¹

Av senast tillgängliga statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) kan utläsas att 87 ungdomar i åldrarna 15-20 år dömdes till sluten ungdomsvård under år 2010.⁵² Det innebär en minskning med 13 procent från närmast föregående år då 100 ungdomar ådömdes sluten ungdomsvård.⁵³ Nära hälften av de 87 ungdomarna hade under den föregående tioårsperioden tidigare lagförts för brott vid ett till två tillfällen. 17 procent hade tidigare lagförts vid tre till fyra tillfällen och två procent vid fem till nio tillfällen. Följaktligen utgjorde sluten ungdomsvård "debutantpåföljd" för cirka en tredjedel av ungdomarna.⁵⁴ Under 2010 dömdes ungdomar i genomsnitt till sluten ungdomsvård i knappt nio månader.⁵⁵ Statistiken visar att det är mycket få flickor som döms till sluten ungdomsvård; under 2010 dömdes endast två stycken, medan övriga 85 var pojkar.⁵⁶ Nära 40 procent av domsluten avsåg rån eller grovt rån, medan 20 procent avsåg grov misshandel som huvudbrott. Exempel på andra brottsrubriceringar var mord, dråp, våldtäkt och grov våldtäkt.⁵⁷

---

⁴⁷ Enligt *SiS i korthet 2010*, s. 11 fanns år 2010 totalt 68 platser särskilt avsedda för LSU-dömda ungdomar.

⁴⁸ Nordlöf K, *Unga lagöverträdare i social- straff- och processrätt*, s. 251.

⁴⁹ Benämns i fortsättningen LSU.

⁵⁰ Prop. 1997/98:96 s. 142.

⁵¹ Thunved A & B, Clevesköld L, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, s. 204.

⁵² Brå Rapport 2011:11, *Kriminalstatistik 2010*, s. 184.

⁵³ Brå Rapport 2010:15, *Kriminalstatistik 2009*, s. 180.

⁵⁴ Brå Rapport 2011:11, *Kriminalstatistik 2010*, s. 226.

⁵⁵ *Ibid.* s. 218.

⁵⁶ *Ibid.* s. 185-186.

⁵⁷ *Ibid.* s. 161.

3.4 Utvärderingar av påföljden

I samband med införandet av den slutna ungdomsvården uttalades att den var ämnad att användas lika restriktivt som när det gäller att döma unga till fängelse.⁵⁸ Eftersom påföljden var ägnad att ersätta fängelsestraffet för unga mellan 15 och 17 år, skulle användningen av frihetsberövande påföljder inte öka i och med införandet av den slutna ungdomsvården.⁵⁹ Vid införandet fick SiS i uppdrag att planera för totalt tio årsplatser på de särskilda ungdomshemmen. Beräkningen gjordes utifrån hur många platser som tidigare användes för fängelsedomda ungdomar i åldrarna 15-17 år. Det visade sig senare att det fanns behov av betydligt fler platser för de ungdomar som dömts till slutna ungdomsvård.⁶⁰ Under det första året efter att påföljden införts dömdes 69 ungdomar till slutna ungdomsvård. Året därpå var antalet 115 stycken. Den genomsnittliga strafftiden år 1999 var 9,5 månader. Motsvarande siffra för år 2000 var 9,4 månader. Dessa siffror har beräknats indikera ett behov av 55 årsplatser för år 1999 och 90 årsplatser för år 2000.⁶¹

I augusti 2001 fick Brå, SiS och Socialstyrelsen ett gemensamt uppdrag av regeringen att följa upp och utvärdera den nya frihetsberövande påföljden. Myndigheterna redovisade uppdraget i fem rapporter som presenterades i november 2002. Brå:s uppdrag var bland annat att utreda huruvida påföljden ersatt fängelse för ungdomar i ålderskategorin 15-17 år, samt skälen till att fler ungdomar döms till slutna ungdomsvård än som tidigare dömdes till fängelse i den nyss nämnda ålderskategorin.⁶² Brå:s rapport bygger i stora delar på en studie upprättad av professor Eckart Köhlhorn, vilken främst berör frågan om slutna ungdomsvård döms ut i sådana situationer där rätten tidigare inte skulle ha utdömt en frihetsberövande påföljd.⁶³ Brå:s utvärdering visar att tillämpningen av frihetsberövande påföljder för unga i åldersspannet 15-17 år ökade med drygt tio procent efter den slutna ungdomsvårdens införande.⁶⁴ Brå menar att den konstaterade ökningen till viss del kan förklaras med att antalet ungdomar som lagförts för sådana brott som brukar leda till fängelse har ökat. En betydande del av ökningen konstateras dock bero på så kallad *net-widening*, vilket innebär att domstolarna tillämpat slutna ungdomsvård i sådana fall där de tidigare inte dömt till fängelse.⁶⁵ En sådan utveckling är tvärtemot lagstiftarens intentioner och det går inte heller i övrigt att finna stöd för att det skulle vara ändamålsenligt att låsa in ungdomar i ökad omfattning.⁶⁶ Det ska i samman-

---

⁵⁸ Prop. 1997/98:96 s. 160.

⁵⁹ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 421.

⁶⁰ Brå/Socialstyrelsen/SiS, *Slutna ungdomsvård – en uppföljning*, s. 14.

⁶¹ Köhlhorn E, *Slutna ungdomsvård: Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*, s. 17.

⁶² Brå/Socialstyrelsen/SiS, *Slutna ungdomsvård – en uppföljning*, s. 13.

⁶³ Köhlhorn E, *Slutna ungdomsvård: Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*.

⁶⁴ Brå/Socialstyrelsen/SiS, *Slutna ungdomsvård – en uppföljning*, s. 18.

⁶⁵ *Ibid.* s. 18 f.

⁶⁶ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 421.

hanget noteras att den skärpta straffpraxis som Kühlhorn konstaterat dock inte berör alla ungdomar som begår brott som tidigare skulle inneburit ett fängelsestraff. Skärpningen gäller endast sådana ungdomar som begått grova våldsbrott, där straffvärdet konstaterats högre än genomsnittet och som återfallit i brott. För övriga ungdomar verkar reformen haft en motsatt effekt; färre av dessa lagöverträdare får sluten ungdomsvård i sådana fall som tidigare skulle ha inneburit fängelse.⁶⁷ Kühlhorn menar att detta innebär en tendens till polarisering av tillämpningen av sluten ungdomsvård. De tyngst kriminellt belastade ungdomarna frihetsberövas oftare efter reformen, medan övriga unga lagöverträdare berövas friheten i mindre utsträckning än tidigare.⁶⁸

I Brå:s undersökning ingick vidare en enkätundersökning som besvarades av 58 domare som dömde i ungdomsmål. Syftet var att ytterligare belysa frågan om net-widening. På frågan om varför sluten ungdomsvård har kommit att tillämpas i större utsträckning än vad fängelsestraffet tidigare gjort, svarade närmre hälften av domarna att de trodde att den viktigaste orsaken var att den slutna ungdomsvården bedöms som lämplig för fler brott och för fler grupper av unga än fängelse.⁶⁹ Även i doktrinen har den ökade användningen av sluten ungdomsvård förklarats med att domstolarna sannolikt anser det vara ”enklare” att döma ut en vårdpåföljd än ett fängelsestraff.⁷⁰

Den av Kühlhorn genomförda undersökningen visar vidare att även strafftiderna förlängdes efter den slutna ungdomsvårdens införande. Under perioden 1990-1998 var den genomsnittliga utdömda strafftiden vid frihetsberövanden av ungdomar mellan 15 och 17 år 6,6 månader och den genomsnittliga verkställda tiden 5,4 månader. Den genomsnittliga utdömda (och verkställda) tiden för sluten ungdomsvård var 9,5 månader under perioden 1999-2000.⁷¹ Sedan dess har strafftiden legat omkring denna nivå. År 2010 var den genomsnittliga strafftiden för de 87 ungdomar som dömdes till sluten ungdomsvård 9 månader.⁷² Kühlhorn förklarar en stor del av denna ökning med att den slutna ungdomsvården ersatt, inte enbart rena fängelsestraff, utan också andra påföljder som till exempel skyddstillsyn med fängelse, där fängelsetiden ofta var mycket kort. Ökningen beror dock inte enbart härav utan även på att de renodlade fängelsestraffen har förlängts.⁷³ Denna ökning tolkar Kühlhorn som att vårdtänkandet fått allt större genomslag efter införandet av den slutna ungdomsvården.⁷⁴

---

⁶⁷ Kühlhorn E, *Sluten ungdomsvård: Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*, s. 40.

⁶⁸ *Ibid.* s. 51.

⁶⁹ Brå/Socialstyrelsen/SiS, *Sluten ungdomsvård – en uppföljning*, s. 19.

⁷⁰ Sitte Durling C, *Påföljder för unga lagöverträdare*, JT 2000-01, nr 1, s. 243.

⁷¹ Kühlhorn E, *Sluten ungdomsvård: Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*, s. 44.

⁷² Brå Rapport 2011:11, *Kriminalstatistik 2010*, s. 218.

⁷³ Kühlhorn E, *Sluten ungdomsvård: Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*, s. 46.

⁷⁴ *Ibid.* s. 57.

4 Påföljdsbestämning

Eftersom författarens avsikt med förevarande uppsats är att undersöka hur svenska domstolar motiverar valet av sluten ungdomsvård, är det nödvändigt att först erbjuda läsaren en översikt över den påföljdsbestämningsprocess som domstolarna har att genomföra. I detta kapitel kommer därför såväl allmänna bestämmelser om straffmätning och påföljdsval, som sådana bestämmelser som särskilt tar sikte på unga lagöverträdare att redovisas. Kapitlet tar särskilt sikte på valet av sluten ungdomsvård och på vad kravet på synnerliga skäl innebär. I sammanhanget kommer även att redogöras för i vilken omfattning de ungas eventuella vårdbehov och andra individualpreventiva aspekter bör beaktas vid valet av sluten ungdomsvård.

4.1 Generella utgångspunkter

I följande kapitel kommer en allmän genomgång av påföljdsbestämningen att redovisas. Avsikten är att tydliggöra den komplexa process som rätten har att genomföra när en lämplig påföljd ska utdömas. Den styrande regleringen vid påföljdsbestämningen tillkom genom påföljdsreformen år 1989 och återfinns främst i 29 och 30 kap. BrB. Påföljdsbestämningen kan indelas i åtminstone två olika delmoment; straffmätning och påföljdsval.⁷⁵ Det ska redan nu nämnas att bestämmelserna rörande straffmätning och påföljdsval inte följer någon kronologisk ordning i lagstiftningen.⁷⁶ Istället måste man vid påföljdsbestämningen gå fram och tillbaka mellan de olika kapitlen. Påföljdsbestämningen genomförs i princip på samma sätt oavsett om det är fråga om en ung eller vuxen lagöverträdare. För ungdomar finns utöver de ovan nämnda bestämmelserna dock även en omfattande reglering av särskilda ungdomspåföljder. Sedan en lagändring år 2006 finns denna särreglering samlad i 32 kap. BrB.⁷⁷

4.1.1 Begreppet straffvärde

Ett begrepp som är centralt såväl för denna framställning som för påföljdsbestämningen i stort är *straffvärde*. Begreppet infördes i lagtext vid påföljdsreformen år 1989. Det finns inte någon legal definition av begreppet, däremot anges i 29 kap. 1 § andra stycket BrB vilka faktorer som är relevanta vid bedömningen av straffvärdet, då:

”... ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.”

⁷⁵ Stenborre E, *Påföljdsbestämningen*, s. 11.

⁷⁶ *Ibid.* s. 14.

⁷⁷ SFS 2006:891 samt prop. 2005/06:165.

Av bestämmelsen framgår att straffvärdet huvudsakligen ska ge uttryck för brottets grad av förkastlighet. Det kan även sägas vara ”en funktion av gärningens skadlighet eller farlighet och den brottsliges skuld såsom den kommit till uttryck i gärningen.”⁷⁸ Det är viktigt att skilja mellan det *abstrakta* och det *konkreta* straffvärdet. Varje brottstyp har ett abstrakt straffvärde vilket framgår av den för brottstypen aktuella straffskalan. Genom att ange en brottstyps straffvärde ger lagstiftaren en anvisning om hur klandervärd den aktuella gärningen är i relation till andra kriminaliserade gärningar.⁷⁹ Det konkreta straffvärdet fastställs av domstolarna i det enskilda fallet, normalt inom ramen för brottstypens straffskala. Det kan sägas vara ett mått på svårheten av en konkret begången gärning i förhållande till andra gärningar med samma brottsrubricering.⁸⁰

Den 1 juli 2010 genomfördes en ändring i 29 kap. 1 § BrB som syftade till att generellt höja straffvärdet för allvarliga våldsbrott.⁸¹ Om rätten finner att ”gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person” ska brottets straffvärde anses högre än det straffvärde som skulle ha följt vid en bedömning enligt tidigare praxis. I propositionen exemplifieras hur den generella höjningen av straffvärdet ska få genomslag. För brott som bedöms ha ett straffvärde om sex månader upp till ett år bör en höjning med cirka två månader ske. För sådana brott som befinner sig på nivån ett år upp till och med två år bör höjningen vara tre till fem månader. När straffvärdet uppgår till omkring fem år bör en höjning ske med cirka ett år och så vidare.⁸² Det är alltså väsentliga straffskärpningar som eftersträvas.

4.1.2 Straffmätning

När rätten fastställt vilken straffskala som är tillämplig ska brottslighetens samlade straffvärde bestämmas. Grunden för påföljdsbestämningen måste alltid vara en straffvärdebedömning.⁸³ Vid denna bedömning ska bestämmelserna i 29 kap. 1-3 §§ BrB tillämpas. För att underlätta gradindelningen av den aktuella gärningen finns det ofta även olika faktorer angivna i den särskilda brottsbeskrivningen. Dessa ska också beaktas vid straffvärdebedömningen. De faktorer som anges i den aktuella brottsbeskrivningen brukar kallas *brottsinterna*, medan de omständigheter som återfinns i de ovan angivna lagrummen och generellt ska påverka straffvärdebedömningen kallas *brottsexterna*.⁸⁴ Såväl brottsinterna som brottsexterna faktorer påverkar således bedömningen av straffvärdet och det är rättens uppgift att se till att de inte ”räknas dubbelt”. Om exempelvis en försvarande brottsintern omständighet gjort att ett brott betraktas som grovt ska i

---

⁷⁸ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 103.

⁷⁹ Träskman P, *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff*, SvJT 2003 s. 174 f.

⁸⁰ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 103 f.

⁸¹ SFS 2010:370 samt prop. 2009/10:147.

⁸² Prop. 2009/10:147 s. 41 ff.

⁸³ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 35.

⁸⁴ *Ibid.* s. 36.

normalfallet denna omständighet inte återigen beaktas som en försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § BrB.⁸⁵ Omständigheten kan i ett sådant fall sägas ha förbrukats genom den första användningen i straffskärpande riktning.

För att fastställa det konkreta straffvärdet ska rätten således beakta såväl försvårande (2 §) som förmildrande (3 §) omständigheter, vilka kan rucka straffvärdet i skärpande eller lindrande riktning. Den uppmärksamme läsaren frågar sig nu från vilken punkt i straffskalan rätten ska utgå. Var i straffskalan befinner sig "normalfallet"? I förarbetena kan inhämtas viss vägledning. Där sägs att de allra flesta straff som döms ut ligger i den nedre delen av straffskalan, nära minimistraffet, medan den övre delen av straffskalan är avsedd för exceptionella fall som i praktiken sällan inträffar och därför sällan nyttjas.⁸⁶

När det konkreta straffvärdet väl bestämts ska rätten gå vidare till straffmättningsförfarandet och sedermera påföljdsvalet. Det kan här vara på sin plats att förtydliga att straffvärdebedömning och straffmätning inte är samma sak. De utgör visserligen båda begrepp som kan insorteras under straffmättningsförfarandet, men straffmätning är ett vidare begrepp som innefattar såväl straffvärdebedömning som andra moment. När straffvärdet bestämts har rätten således inom ramen för straffmätningen även andra bestämmelser att ta hänsyn till.⁸⁷ En sådan bestämmelse kan vara eventuell tidigare brottslighet. I enlighet med 29 kap. 4 § BrB ska rätten i ett sådant fall överväga att skärpa straffet. I samband med införandet av bestämmelsen uttalade lagstiftaren att det är av väsentlig betydelse för påföljdssystemets trovärdighet att återfall beaktas inom ramen för påföljdsbestämningen.⁸⁸ I förarbetena till den lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2010, uttalade lagstiftaren återigen att det är av stor vikt för tilltron till påföljdssystemet att återfall i brott inverkar vid påföljdsbestämningen. Syftet med lagändringen av första meningen i 29 kap. 4 § BrB är att straffen i än högre utsträckning än tidigare ska skärpas vid återfall i brott.⁸⁹ I nästkommande lagrum uppräknas så kallade billighetsskäl, vilka utgör en lista med sju omständigheter som kan lindra straffet. Dessa billighetsskäl har att göra med *gärningsmannens* straffvärdighet till skillnad från straffvärdet som hänför sig till *gärningens* straffvärdighet.⁹⁰ Det är en grundläggande tanke att det ska finnas vissa omständigheter, vid sidan av straffvärdet, som av rättfärdighetsskäl bör beaktas vid straffmätningen.⁹¹ Argumentet hänför sig följaktligen till vad som utgör en rimlig och rättvis behandling av den dömda.⁹² Den tredje centrala bestämmelsen i sammanhanget är 29 kap. 7 § BrB, vilken stadgar att den tilltalades ungdom ska beaktas vid straffmätningen. I praktiken innebär det att straffet ska reduceras för den som inte hade uppnått

⁸⁵ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 36.

⁸⁶ Prop. 1987/88:120 s. 78.

⁸⁷ Stenborre E, *Påföljdsbestämningen*, s. 12.

⁸⁸ Prop. 1987/88:120 s. 52.

⁸⁹ Prop. 2009/10:147 s. 1, 32-33 och 45.

⁹⁰ Friberg S, *Straffmätning – om övervärden och andra värden*, JT 2010-11 nr 3, s. 714.

⁹¹ Prop. 1987/88:120 s. 47 f. samt Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 129.

⁹² Friberg S, *Straffmätning – om övervärden och andra värden*, JT 2010-11 nr 3, s. 715.

21 års ålder vid brottstillfället. Innebörden av denna så kallade ungdomsreduktion kommer att utvecklas i kapitel 4.1.2.1. Efter ovanstående tankeoperationer har rätten nu skapat en plattform inför påföljdsvalet. Plattformen består av ett *straffmättningsvärde*, vilket avseende fängelse uttrycks av en viss längd eller på livstid.

4.1.3 Påföljdsval

Reglerna som styr påföljdsvalet är i huvudsak samlade i 30 kap. BrB. Av pedagogiska skäl kan det inledningsvis vara på sin plats att erbjuda en översiktlig beskrivning av de olika påföljdernas inbördes svårhet. I förarbetena uttalas att det avgörande för bestämmande av påföljdernas rangordning är med hur stort obehag de drabbar de dömda.⁹³ Följaktligen stadgas i 30 kap. 1 § BrB att fängelse är att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. De två sistnämnda påföljderna är i sin tur strängare än böter, eftersom rätten har möjlighet att döma till villkorlig dom och skyddstillsyn om påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.⁹⁴ Det har sagts att villkorlig dom och skyddstillsyn ska betraktas som jämställda i svårhetshänseende. Eftersom valet dem emellan avgörs av om det stöd och insatser som ges inom ramen för skyddstillsynen kan resultera i att den dömda avstår från att begå nya brott, anses det inte finnas någon anledning att utpeka någon av påföljderna som strängare än den andra.⁹⁵ Följaktligen kan det därför sägas att det är återfallsrisken som avgör huruvida villkorlig dom eller skyddstillsyn ska utdömas.⁹⁶ Borgeke förtydligar att det faktum att påföljderna rent formellt ligger på samma nivå inte innebär att de gör det också i praktiken.⁹⁷ I **NJA 2000 s. 314** uttalade HD att skyddstillsyn generellt är att betrakta som en mer ingripande påföljd än villkorlig dom. Följaktligen kan skyddstillsynen i vissa fall användas när villkorlig dom inte anses vara tillräckligt ingripande.

Den centrala bestämmelsen vid påföljdsvalet är 30 kap. 4 § BrB. I första stycket uppställs en presumtion *mot* fängelse: ”vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse.”. Det betonas i förarbetena att rätten i första hand alltid ska pröva om någon av frivårdspåföljderna är tillräckligt ingripande. Det är främst brottets konkreta straffvärde som är avgörande vid bedömningen, men hänsyn ska även tas till billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB.⁹⁸ Det innebär att även om det konkreta straffvärdet talar för fängelse (se nedan) kan förekomsten av billighetshänsyn bryta presumtionen.⁹⁹ Huruvida böter kan anses som en tillräckligt ingripande påföljd eller inte avgör rätten genom tillämpningen av reglerna i 29 kap. BrB. I de fall böter, med hänsyn

---

⁹³ Prop. 1987/88:120 s. 45.

⁹⁴ Se 27 kap. 1 § och 28 kap. 1 § BrB.

⁹⁵ Prop. 1987/88:120 s. 46.

⁹⁶ Stenborre E, *Påföljdsbestämningen*, s. 79.

⁹⁷ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 218.

⁹⁸ Prop. 1987/88:120 s. 98.

⁹⁹ Stenborre E, *Påföljdsbestämningen*, s. 56.

till brottets straffvärde och andra omständigheter, anses vara en tillräckligt ingripande påföljd aktualiseras inte något ytterligare påföljdsval.¹⁰⁰

I 30 kap. 4 § 2 st. BrB uppräknas skäl som talar *för* fängelse. Sådana fängelsepresumtioner utgörs av brottets straffvärde, brottets art eller förekomsten av tidigare brottslighet. Gällande brottet eller den samlade brottslighetens straffvärde har som riktmärke i förarbetena angivits att ”om ett brott vid straffvärdebedömningen anses böra medföra ett års fängelse eller mer innebär det en presumtion för att fängelse skall ådömas.”¹⁰¹ Motsatsvis innebär ett straffvärde på under ett års fängelse att det föreligger en presumtion *mot* att döma till fängelse. Borgeke förtydligar att även om det i förarbetena talas om det konkreta straffvärdet som grund för riktvärdet om ett års fängelse är det i praktiken straffmättningsvärdet som används.¹⁰² Det innebär att det är det värde som kvarstår efter att hänsyn tagits också till 29 kap. 5 och 7 §§ BrB, som är det avgörande för om det föreligger en fängelsepresumtion med hänsyn till brottslighetens straffvärde.

4.2 Särskilda ”ungdomsregler” vid påföljdsbestämningen

Det ovan beskrivna tillvägagångssättet vid påföljdsbestämningen kan i stort användas också när det är fråga om att bestämma påföljd för lagöverträdare under 21 år. Exempelvis ska brottslighetens straffvärde utgöra grunden för fastställandet av lämplig påföljd också för ungdomar.¹⁰³ I följande kapitel ska dock främst sådana bestämmelser som särskilt tar sikte på påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare beskrivas.

4.2.1 BrB 29 kap. 3 § 1 st. 3 p.

Påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare ska inledas med att rätten bestämmer det konkreta straffvärdet för en vuxen person och därefter ska de bestämmelser som särskilt utformats för unga lagöverträdare tillämpas.¹⁰⁴ Dock finns redan i det skede när det konkreta straffvärdet ska fastställas en bestämmelse som kan aktualiseras för unga lagöverträdare. Som nämnts i kapitel 4.1.2 ska hänsyn tas till förmildrande omständigheter vid fastställandet av straffvärdet. En bestämmelse som i detta sammanhang kan aktualiseras för unga lagöverträdare är 29 kap. 3 § 1 st. 3 p. BrB. Enligt detta lagrum ska det särskilt beaktas som en förmildrande omständighet om den tilltalades handlande har stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Det är således inte tillräckligt att någon rent allmänt är omdömeslös för att bestämmelsen

¹⁰⁰ Prop. 1987/88:120 s. 98. Jfr även 27 kap. 1 § och 28 kap. 1 § BrB.

¹⁰¹ Ibid. s. 100.

¹⁰² Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 236.

¹⁰³ Thunved A och B och Clevesköld L, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, s. 164.

¹⁰⁴ Stenborre E, *Påföljdsbestämningen*, s. 112.

skulle kunna tillämpas.¹⁰⁵ Bestämmelsen är inte särskilt utvecklad med sikte på unga personer men det är troligen främst för denna personkategori som bristande utveckling kan förekomma. Det ska vidare uppmärksammas att det krävs att den brottsliga handlingen har haft ett samband med de i bestämmelsen uppräknade omständigheterna. Handlandet ska också ha påverkats av dessa omständigheter.¹⁰⁶ Enligt den ursprungliga propositionen skulle bestämmelsen tillämpas med stor försiktighet, vilket tidigare betonades genom nyttjande av ordet *uppenbart*. Sedan den 1 juli 2010 har rekvisitet tagits bort ur lagtexten.¹⁰⁷ Som svar på Lagrådets farhågor om att rekvisitets slopande skulle innebära en avsevärd utvidgning av bestämmelsens tillämpningsområde menar regeringen att någon sådan utvidgning inte är avsedd. Utrymmet att beakta den tilltalades bristande utveckling, omdömesförmåga eller erfarenhet är dock avsett att utökas ”något”.¹⁰⁸

4.2.2 BrB 29 kap. 7 §

Den i föregående kapitel nämnda bestämmelsen kompletteras av 29 kap. 7 § BrB, som föreskriver att i sådana fall när någon begått brott före 21 års ålder ska hans eller hennes ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Innebörden är att straffet ska sättas lägre än om gärningspersonen varit vuxen. Till skillnad från 29 kap. 3 § 1 st. 3 p. BrB behöver den tilltalades ungdom inte ha påverkat det kriminella handlandet utan åldern vid brottet är i sig avgörande. Avsikten är således att åldern ska beaktas som en allmän grund för straffnedsättning vid straffmätningen.¹⁰⁹ Det bör förtydligas att det inte är straffvärdet i sig som påverkas, utan bestämmelsen innebär att en justerad straffskala ska nyttjas generellt för ungdomar.¹¹⁰ Det framgår inte av förarbetena hur stor straffnedsättningen ska vara. Jareborg och Zila har dock utvecklat riktlinjer för hur ungdomsreduktionen bör se ut:¹¹¹

Ålder	Straffnedsättning	Ungefärlig strafflängd
15	75-85 %	1/5
16	65-75 %	1/4
17	55-65 %	1/3
18	45-55 %	1/2
19	30-40 %	2/3
20	20-30 %	3/4

Tabell 4.1 redogör för de i doktrin utvecklade riktlinjerna rörande straffnedsättning enligt 29 kap. 7 § BrB.

¹⁰⁵ Prop. 1987/88:120 s. 86.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ SFS 2010:370.

¹⁰⁸ Prop. 2009/10:147 s. 30.

¹⁰⁹ Prop. 1987/88:120 s. 97.

¹¹⁰ Berg m.fl., *Brottsbalken. En kommentar. Kap 25-38. Om påföljderna*, s. 29:54.

¹¹¹ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 153.

Tabellen ovan visar således hur den så kallade ungdomsrabatten kan se ut i förhållande till straffvärdet för en vuxen vid ett fängelsestraff. HD har dock inte velat ställa sig bakom en schematisk regel om en på ålder grundad procentuell straffnedsättning i förhållande till straffvärdet utan menar att även andra omständigheter såsom straffets längd i det konkreta fallet, brottets art och sådana omständigheter som anges i 29 kap. 4 och 5 §§ BrB kan vara av betydelse.¹¹² Borgeke menar att de av Jareborg och Zila lanserade riktlinjerna dock är generellt accepterade och används i hög utsträckning av domstolarna. Han klargör dock att strafflängden för den som har fyllt 20 år brukar vara 80 procent, det vill säga 4/5 av vad en person över 21 skulle ha fått.¹¹³ Åldersreduktionen kan sägas bygga på att unga personer mognar efterhand och att det är först när de uppnått 21 års ålder som de jämföras med vuxna. Med hänsyn härtill förespråkar Borgeke att straffreduktionen enligt tabellen inte bör genomföras så stegvis som föreskrivs utan istället bör rätten använda en glidande skala.¹¹⁴ I praktiken innebär hans resonemang att en person som just fyllt 17 år inte bör ådömas ett lika långt straff som en person som snart ska fylla 18 år. Det ska i sammanhanget konstateras att i de fall där den unge ska dömas till slutet ungdomsvård sker härefter ytterligare en reduktion om en tredjedel, eftersom det vid slutet ungdomsvård inte förekommer någon villkorlig frigivning.¹¹⁵

4.2.3 Regler och principer av betydelse vid påföljdsvalet

Det är inte enbart när det gäller att bestämma längden av ett fängelsestraff som den ovan beskrivna ungdomsreduktionen får betydelse. Straffrabatten för unga lagöverträdare kan också få betydelse vid *valet av påföljd*. Som tidigare framgått anses ett konkret straffvärde om ett år eller därutöver tala för fängelse. I fallet **NJA 2000 s. 314** hade en tjuugoåring gjort sig skyldig till ett brott som ansågs svara mot ett straffvärde om just ett år. Med tillämpning av 29 kap. 7 § BrB ansåg HD att ett fängelsestraff istället skulle bestämmas till åtta månader, vilket föranledde att presumtionen för fängelse ansågs ha brutits. På så vis kan ungdomsreduktion styra även påföljdsvalet.

En allmän princip som genomsyrar påföljdsvalet för unga lagöverträdare är att de bör hållas utanför Kriminalvården och istället företrädesvis bli föremål för åtgärder av de sociala myndigheterna.¹¹⁶ Ett utslag av denna princip är de påföljder som, vid sidan av böter, i första hand ska tillämpas för ungdomar under 18 år är ungdomsvård enligt 32 kap. 1 § BrB och ungdomstjänst enligt 32 kap. 2 § BrB. Påföljderna fängelse och slutet ungdomsvård får endast användas i sista hand och mycket restriktivt. I 30 kap. 5 § BrB uttrycks detta genom att det krävs *synnerliga skäl* för att döma

---

¹¹² NJA 2000 s. 421.

¹¹³ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 207.

¹¹⁴ *Ibid.* s. 209 f.

¹¹⁵ Prop. 1997/98:96 s. 162.

¹¹⁶ *Ibid.* s. 144.

en lagöverträdare under 18 år till fängelse. I de fall förutsättningarna för en fängelsepåföljd är för handen, ska påföljden i första hand bestämmas till sluten ungdomsvård.¹¹⁷ Innan en frihetsberövande påföljd tillgrips måste rätten först finna att påföljderna böter, ungdomsvård och ungdomstjänst inte är tillräckligt ingripande. Därutöver ska också möjligheterna att istället utdöma villkorlig dom eller skyddstillsyn vara uttömda.¹¹⁸

Efter de lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 2007 är de särskilda ungdomspåföljderna samlade i 32 kap. BrB.¹¹⁹ Bestämmelserna skiljer sig från regleringen avseende de allmänna påföljderna i 25-28 kap. BrB eftersom det i respektive lagrum, förutom information om påföljdernas innebörd, också ges anvisningar om när påföljderna ska tillämpas. Det innebär dock inte att de allmänna påföljdsbestämmelserna i 29 och 30 kap. BrB inte alls gäller för påföljderna som återfinns i 32 kap. BrB. Borgeke klargör att rätten alltid måste fastställa brottslighetens straffmättningsvärde med hjälp av 29 kap. BrB när någon av ungdomspåföljderna övervägs. Vidare förklaras att den centrala bestämmelsen i 30 kap. 4 § BrB givetvis ska användas och likaså bestämmelsen i 6 § som reglerar överlämnande till rättspsykiatrisk vård och om fängelseförbud.¹²⁰ Som tidigare framgått tar dessutom regeln i 30 kap. 5 § BrB direkt sikte på unga tilltalade. I övrigt är dock inte 30 kap. BrB tillämpligt när rätten överväger att utdöma någon av ungdomspåföljderna. En konsekvens av detta är att ungdomspåföljderna inte fått någon inbördes rangordning likt de andra påföljderna i 30 kap. 1 § BrB. Det kan vid en första anblick anses oproblematiskt, eftersom påföljdssystemet för unga är individualpreventivt inriktat. Dessvärre ställer det till problem eftersom man i propositionen¹²¹ uttalat att påföljdsbestämningen för unga ska präglas av proportionalitet, förutsebarhet och konsekvens. Särskilt kravet på proportionalitet mellan brott och straff blir svårt att tillgodose om rätten inte har tillgång till information om hur de olika påföljderna förhåller sig till varandra.¹²² I en artikel i Svensk Juristtidning¹²³ har Borgeke och Månsson med hjälp av en ”påföljdstrappa” illustrerat såväl ungdomspåföljdernas som de allmänna påföljdernas rangordning i svårhetshänseende. Det är nämligen så att också unga lagöverträdare kan dömas till såväl böter och fängelse som till villkorlig dom och skyddstillsyn. Innan denna gradering i svårhetshänseende redovisas ska kort redogöras för de särskilda ungdomspåföljdernas tillämpningsområden.

Av 32 kap. 1 § BrB framgår att den som är under 21 år får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453)¹²⁴ eller LVU. Ungdomsvården är följaktligen avsedd för de ungdomar som har ett tydligt behov av vård och

---

¹¹⁷ BrB 32 kap. 5 § första stycket.

¹¹⁸ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 274.

¹¹⁹ SFS 2006:891, prop. 2005/06:165.

¹²⁰ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 389.

¹²¹ Prop. 1997/98:96.

¹²² Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 389-390.

¹²³ Borgeke M och Månsson C, *Den nya lagstiftningen om påföljder för unga lagöverträdare*, SvJT 2007 s. 181.

¹²⁴ Förkortas här efter SoL.

åtgärder.¹²⁵ Vad som mer precist avses med *särskilt* behov av vård är inte definierat i förarbetena. Om den unge är brottsaktiv eller har en missbruksproblematik anses det dock starkt tala för att han eller hon har ett särskilt vårdbehov.¹²⁶ Det huvudsakliga syftet med vården och åtgärderna är att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.¹²⁷ För att rätten ska kunna utdöma ungdomsvård är det en förutsättning att de åtgärder som socialtjänsten planerar kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art, samt den unges tidigare brottslighet.¹²⁸ Om vården ska beredas med stöd av SoL, det vill säga på frivillig väg, ska rätten meddela en särskild föreskrift om att den unge ska följa ett *ungdomskontrakt* vilket upprättas av socialnämnden.¹²⁹ Om vården istället ska beredas med stöd av LVU ska socialnämnden upprätta en *vårdplan* vilken ska bifogas domen.¹³⁰ Ungdomsvården kan kombineras med ungdomstjänst (se vidare nedan) eller dagsböter för att skärpas.¹³¹ Att kombinera vården med något av dessa skärpande moment är ofta avgörande för att påföljden ska anses tillräckligt ingripande.¹³² I de fall när rätten finner att ungdomsvård inte utgör en tillräckligt ingripande påföljd och därför vill kombinera påföljden med något av de skärpande momenten, ska ungdomstjänst väljas framför böter om påföljden inte är alltför ingripande.¹³³

Ungdomstjänst är en påföljd som infördes redan i samband med 1999 års reform. Syftet med påföljden var då att utgöra en skärpande tilläggsåtgärd till överlämnande till vård inom socialtjänsten (motsvarande ungdomsvård) såsom beskrivits ovan. Genom 2007 års lagändringar fick rätten möjlighet att tillämpa ungdomstjänsten såväl som självständig påföljd som tilläggsåtgärd vid ungdomsvård. I båda fallen består ungdomstjänsten av 20-150 timmars oavlönat arbete eller deltagande i annan särskilt anordnad verksamhet. För att rätten ska kunna utdöma ungdomstjänst är det en förutsättning att den unge samtycker till påföljden, samt att den anses lämplig med hänsyn till unges person och övriga omständigheter.¹³⁴ Ungdomstjänst kan utdömas för lagöverträdare under 21 år. För de över 18 år kan påföljden endast utdömas om det föreligger särskilda skäl för det.¹³⁵

Angående förhållandet mellan de nu beskrivna ungdomspåföljderna sägs i förarbetena att utgångspunkten är att ungdomsvård ska ha företräde framför ungdomstjänst när rätten ska bestämma påföljd.¹³⁶ Det är i princip först efter att rätten kunnat konstatera att ungdomsvård inte är en lämplig påföljd som ungdomstjänst kan övervägas. Om straffvärdet efter tillämpning av bl.a. 29

¹²⁵ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 394.

¹²⁶ Prop. 2005/06:165 s. 56.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ BrB 32 kap. 1 § andra stycket.

¹²⁹ BrB 32 kap. 1 § tredje stycket.

¹³⁰ BrB 32 kap. 1 § fjärde stycket.

¹³¹ BrB 32 kap. 3 § första stycket.

¹³² Zila J och Jareborg N, *Straffrättens påföljdslära*, s. 50.

¹³³ BrB 32 kap. 3 § andra stycket.

¹³⁴ BrB 32 kap. 2 § första stycket.

¹³⁵ BrB 32 kap. 2 § andra stycket.

¹³⁶ Prop. 2005/06:165 s. 132.

kap. 1-3 §§ är högre än ett års fängelse bör ungdomstjänst normalt inte utdömas.¹³⁷ Om inte heller ungdomsvård kan anses lämplig i en sådan situation bör istället en annan påföljd väljas. Normalt anses ungdomstjänst lämpligare än villkorlig dom, men om straffvärdet är så högt att ungdomstjänsten inte anses vara en tillräckligt ingripande påföljd kan ändå villkorlig dom övervägas.¹³⁸ I fråga om valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst normalt väljas i första hand om påföljden inte anses alltför ingripande. Om det alternativa bötesstraffet är lägre än cirka 60 dagsböter ska rätten dock utdöma böter istället.¹³⁹

Sammanfattningsvis kan sägas att penningböter samt dagsböter färre än 60 till antalet utgör de lindrigaste påföljderna. Härefter följer ungdomstjänst vilken kan tillämpas vid ett straffmättningsvärde mellan 60 dagsböter och fängelse sex månader. För de fall ungdomstjänsten inte kan utdömas på grund av brottets straffvärde, eller för att samtycke saknas, har rätten möjlighet att använda ”vuxenpåföljderna”. I en sådan situation bör först villkorlig dom övervägas och därefter skyddstillsyn. När inte heller dessa påföljder kan anses tillräckligt ingripande finns möjlighet att förena dem med samhällstjänst. Om inte förutsättningarna härför föreligger återstår endast skyddstillsyn i förening med fängelse¹⁴⁰ eller fängelse (vilket normalt ersätts med slutna ungdomsvården för ungdomar under 18 år). Det är svårt att placera in ungdomsvården i den ovan beskrivna rangordningen i svårhets-hänseende. Anledningen är att påföljden är så variationsrik att den kan aktualiseras längs i princip hela straffmättningsvärdeskalan, undantaget de allra lägsta respektive högsta nivåerna.¹⁴¹

4.3 Valet av slutna ungdomsvård

Ett frihetsberövande är generellt ett mycket strängt straff. För en ung individ är det normalt än mer kännbart och utdömandet av ett sådant straff ska därför ske mycket restriktivt. För lagöverträdare under 18 år har lagstiftaren i 30 kap. 5 § 1 st. BrB uttryckt att det krävs *synnerliga skäl* för att rätten ska få döma till fängelse. Det är lätt att förledas att tro, att alla som vid brottstillfället ännu inte uppnått 18 års ålder, ska bedömas efter samma måttstock gällande vilka skäl som krävs för att en frihetsberövande påföljd ska få ådömas. Så är dock inte fallet. Borgeke klargör att skälen emot fängelse blir allt starkare ju yngre personen i fråga var när brottet begicks.¹⁴²

¹³⁷ Observera här att det högsta antalet timmar ungdomstjänst svarar mot ett straffvärde motsvarande fängelse sex månader. Av denna anledning har lagstiftaren kritiserats för att laborera med dubbla straffvärdenivåer. Vidare talar lagstiftaren genomgående om ”straffvärde” trots att det som åsyftas är det värde som fås efter reduktion med hänsyn även till den tilltalades ungdom, dvs. straffmättningsvärde. Se t.ex. Borgeke M och Månsson C, *Den nya lagstiftningen om påföljder för unga lagöverträdare*, SvJT 2007 s. 193.

¹³⁸ Prop. 2005/06:165 s. 132.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Jfr 28 kap. 3 § BrB, därav benämningen ”28:3-fängelse”.

¹⁴¹ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 390-391 samt Borgeke M och Månsson C, *Den nya lagstiftningen om påföljder för unga lagöverträdare*, SvJT 2007. 195 f.

¹⁴² Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 420.

Att fängelse för den aktuella ålderskategorin normalt ska ersättas av sluten ungdomsvård framgår av 32 kap. 5 § BrB. Det kan dock finnas situationer när påföljden ändå bör bestämmas till fängelse. I propositionen exemplifieras att det kan bli aktuellt för personer som visserligen begått brott innan de uppnått 18 års ålder men som lagförs ”först avsevärt senare”.¹⁴³ Syftet bakom detta uttalande är att en person som är klart över 18 år vid lagföringstillfället åldersmässigt inte passar in på de särskilda behandlingshem där verkställigheten ska ske. Ett annat fall när det kan bli aktuellt att utdöma fängelse framför sluten ungdomsvård är om den unge under en längre period har begått omfattande och allvarlig brottslighet såväl före som efter 18 års ålder.¹⁴⁴ Trots att lagstiftaren uttryckt att det endast är i undantagsfall som det kan aktualiseras att utdöma fängelse i den aktuella ålderskategorin, har HD i fallet **NJA 2001 s. 913** ändå valt att bestämma påföljden till fängelse trots att ingen av de ovan beskrivna förutsättningarna var för handen. HD menade att det förelåg särskilda skäl som talade emot att utdöma sluten ungdomsvård i den aktuella situationen eftersom det var fråga om en lagöverträdare utan något vårdbehov som skulle ådömas en kortare frihetsberövande påföljd enbart eftersom hon begått artbrottet mened. I en sådan situation menade HD att sluten ungdomsvård skulle utgöra ett sämre alternativ än fängelse. Anledningen är sannolikt att ett kortare fängelsestraff, till skillnad från sluten ungdomsvård, skulle kunna verkställas med elektronisk fotboja, vilket innebär att de risker som är förenade med ett frihetsberövande på så vis skulle kunna undvikas.¹⁴⁵

Vad som kan medföra att fängelse (eller sluten ungdomsvård) måste väljas är enligt motiven främst att gärningen har ett högt straffvärde.¹⁴⁶ Av praxis framkommer att även brottets art i undantagsfall kan ha betydelse.¹⁴⁷ Vidare har HD uttalat att tidigare brottslighet kan vara ett skäl som talar för fängelse.¹⁴⁸ Det är uteslutande dessa skäl som utgör grund för utdömande av fängelse och i förarbetena betonas att den unges behov av vård inte ska tillmätas någon betydelse vid påföljdsbestämningen. Följaktligen ska sluten ungdomsvård endast följa som en reaktion på brottet.¹⁴⁹ Det ska återigen uppmärksammas att den restriktivitet som ska präglade utdömandet av frihetsstraff för unga lagöverträdare minskar i takt med ungdomens stigande ålder. I doktrinen¹⁵⁰ har det uttryckts på följande lekfulla sätt:

”För att en femtonåring skall dömas till fängelse (eller sluten ungdomsvård) krävs det synnerligen synnerliga skäl medan det för en sextonåring krävs normalsynnerliga skäl och för en sjuttonåring skäl som skall vara synnerliga men som inte behöver vara så särskilt synnerliga.”

---

¹⁴³ Prop. 1997/98:96 s. 162.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Jfr Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 283.

¹⁴⁶ Prop. 1987/88:120 s. 100 f.

¹⁴⁷ NJA 1996 s. 757 och NJA 2001 s. 913, båda angående mened.

¹⁴⁸ NJA 2001 s. 225.

¹⁴⁹ Prop. 1997/98:96 s. 160.

¹⁵⁰ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 275.

Det är för denna uppsats en central frågeställning vad som egentligen utgör synnerliga skäl och naturligen också innebörden av dessa skäl. Framförvarande kapitel är ämnat att bringa klarhet i dessa frågor.

4.3.1 Brottslighetens straffvärde

För lagöverträdare under 18 år är det främst brottslighet med mycket högt straffvärde som kan leda till ett frihetsberövande straff. Liksom för vuxna gäller riktvärdet om ett års fängelse för att det ska föreligga en fängelsepresumtion enbart på denna grund.¹⁵¹ Med hänsyn till den straffrabatt som tillgodoräknas unga lagöverträdare, rör det sig för deras del dock om betydligt högre straffvärden än så.¹⁵² Reduktionen medför att för att straffmätningens värde¹⁵³ ensamt ska tala för en frihetsberövande påföljd måste det för en femtonåring röra sig om ett straffvärde motsvarande lägst fem års fängelse, för en sextonåring fängelse i fyra år eller därutöver och för en sjuttonåring fängelse i tre år eller därutöver.¹⁵⁴ Följaktligen kan snabbt konstateras att det normalt är fråga om mycket allvarlig brottslighet som bör föranleda utdömmande av sluten ungdomsvård.

4.3.2 Brottslighetens art

I förarbetena till 30 kap. 4 § BrB uttalas att vissa typer av brott bör motivera fängelse trots att de inte har ett särskilt högt straffvärde. Det rör sig framförallt om sådana brott ”som främst av allmänpreventiva skäl normalt anses skola medföra ett kort fängelsestraff”.¹⁵⁵ Begreppet brottslighetens art ersatte uttrycket ”av hänsyn till allmän laglydnad”, vilket domstolarna tidigare använde för att motivera de korta fängelsestraffen för exempelvis rattfylleri, misshandel och mened.¹⁵⁶ Det är svårt att specifikt ange vilka omständigheter som föranleder att ett brott klassificeras som ett artbrott. Exempel på sådana omständigheter kan dock vara att en viss brottstyp blivit mera utbredd eller antagit mer elakartade former.¹⁵⁷ Det kan också handla om att en viss typ av brott visat sig svår att förebygga eller upptäcka.¹⁵⁸ Andra relevanta omständigheter kan vara att brottstypen uppvisar en avsaknad av respekt för rättsväsendet eller dess företrädare, eller att den föranleder svårigheter att upprätthålla straffsystemets effektivitet.¹⁵⁹ Med hänvisning till det i föregående kapitel beskrivna riktvärdet kan det konstateras att det allmänt är främst vid straffmätningens värden under ett års fängelse som brottslighetens art över huvud taget får betydelse vid påföljdsvalet.¹⁶⁰

---

¹⁵¹ Prop. 1987/88:120 s. 100.

¹⁵² Jfr 29 kap. 7 § BrB.

¹⁵³ Det vill säga det värde som kvarstår efter reduktion enligt 29 kap. 7 § BrB samt efter att hänsyn tagits också till billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB.

¹⁵⁴ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 158.

¹⁵⁵ Prop. 1987/88:120 s. 100.

¹⁵⁶ Prop. 1997/98:96 s. 116.

¹⁵⁷ Prop. 1987/88:120 s. 37 och 100.

¹⁵⁸ NJA 1992 s. 190.

¹⁵⁹ Prop. 1997/98:96 s. 117.

¹⁶⁰ *Ibid.* s. 116.

För lagöverträdare under 18 år har lagstiftaren särskilt uttalat att ”det är svårt att ange situationer där tidigare lagföringar eller brottets art leder till bedömningen att fängelse måste ådömas”.¹⁶¹ Trots lagstiftarens mycket restriktiva hållning inför utdömning av fängelse på grund av brottslighetens art för denna ålderskategori finns rättsfall från HD i vilka fängelse ändå valts med hänvisning till just brottets art. I **NJA 1996 s. 757** valdes fängelse för en pojke som vid 17 års ålder begått mened. Trots att avgörandet är från tiden innan den slutna ungdomsvården infördes har det fått ett starkt prejudikatvärde. Avgörandet har, även efter den slutna ungdomsvårdens införande, följts av andra rättsfall uti vilka en frihetsberövande påföljd valts på grund av brottets art, trots att det varit fråga om ungdomar under 18 år.¹⁶² Även i **NJA 2001 s. 913** dömdes en flicka som var under 18 år då hon begått mened till fängelse. Påföljdsvalet motiverades med att mened utgör ett artbrott vilket i sin tur innebär en presumtion för fängelse. Avgörandet kan inte till fullo sägas överensstämma med lagstiftarens intentioner och har därför ifrågasatts i flera avseenden i doktrinen.¹⁶³

4.3.3 Återfall i brott

Som tidigare framgått ska brottslighetens straffvärde vara det främsta skälet för att utdöma fängelse för den som vid brottstillfället var under 18 år. Domstolen måste uppvisa stor restriktivitet gällande såväl brottslighetens art som återfall i brott som skäl för fängelse.¹⁶⁴ Det är viktigt att uppmärksamma att det därmed inte är uteslutet att utdöma ett frihetsberövande straff även när inte straffvärdet ensamt talar för en frihetsberövande påföljd. I motiven till 1999 års påföljdsreform exemplifieras att slutna ungdomsvård kan aktualiseras för brott med tämligen höga straffvärden i situationer där den unge dömts för upprepad och allvarlig brottslighet tidigare.¹⁶⁵ Att återfall i brott kan utgöra ett skäl som talar för slutna ungdomsvård bekräftas även i **NJA 2001 s. 225**. HD konstaterar där att den aktuella brottsligheten inte när det gäller vare sig straffvärde eller art ens är i närheten av vad som självständigt skulle utgöra synnerliga skäl. Därmed är det centrala huruvida pojken tidigare brottslighet kan utgöra tillräckliga skäl för att utdöma fängelse. HD finner att det måste vara fråga om omfattande återfall i likartad brottslighet, samt att det inte får ha förflutit allt för lång tid mellan det senaste och det nu aktuella brottet. Den sjuttonårige pojken tidigare brottslighet anses inte ha varit av sådant slag och därmed anses inte kravet på synnerliga skäl ha uppnåtts.

---

¹⁶¹ Prop. 1987/88:120 s. 103.

¹⁶² Stenborre E, *Påföljdsbestämningen*, s. 118.

¹⁶³ Se bl.a. Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 282 och Stenborre E, *Påföljdsbestämningen*, s. 120.

¹⁶⁴ Prop. 1987/88:120 s. 103.

¹⁶⁵ Ds. 1997:32 s. 122.

4.3.4 Beaktande av vårdbehov

Av benämningen slutna ungdomsvård är det enkelt att förledas att tro att ett konstaterat vårdbehov hos den unge skulle kunna utgöra skäl för utdömmande av påföljden. Så är emellertid inte fallet. De skäl som kan åberopas för påföljdens utdömmande har beskrivits ovan, nämligen brottslighetens straffvärde och art samt eventuell tidigare brottslighet. Uppräkningen i 30 kap. 4 § BrB är således uttömmande. Ett konstaterat vårdbehov kan därför enligt lag lika lite ligga till grund för tillämpningen av slutna ungdomsvård som för utdömmande av fängelse.¹⁶⁶ Som tidigare framgått ska den unges eventuella behov av vård inte heller beaktas vid bestämmandet av den slutna ungdomsvårdens längd. Istället ska verkställighetens längd relateras till brottslighetens straffvärde.¹⁶⁷ Även i förarbetena till införandet av den slutna ungdomsvården betonas att vårdbehovet inte ska tillmätas någon betydelse vid påföljdsbestämningen.¹⁶⁸ Vidare understryks att även om de flesta som begått ett sådant allvarligt brott att slutna ungdomsvård kan aktualiseras ofta uppvisar ett behov av vård eller behandling, så ska påföljden tillämpas oavsett om det finns ett sådant behov eller inte.¹⁶⁹

I rättsfallet **NJA 2001 s. 913** konstaterar dock HD att den slutna ungdomsvården i vissa situationer kan vara direkt olämplig med hänsyn till den unge och till det brott denne befunnits skyldig till. Eftersom påföljden är avsedd att följa på mycket allvarlig brottslighet och verkställigheten är starkt inriktad på vård och behandling, uttalar HD att den slutna ungdomsvården knappast kan anses anpassad för ”ungdomar utan vårdbehov som begått brott före 18 års ålder och som skall ådömas en kortvarig frihetsberövande påföljd enbart av det skälet att de begått ett artbrott som mened.”¹⁷⁰ I en sådan situation menar HD att slutna ungdomsvård utgör ett sämre alternativ än fängelse. Grunden för denna ståndpunkt är sannolikt att ett kortare fängelsestraff i sådana fall kan verkställas med elektronisk fotboja, vilket inte är fallet med slutna ungdomsvård.¹⁷¹ Konsekvenserna av avgörandet är problematiska eftersom det förefaller innebära att rätten ska döma den som anses ha behov av vård till en strängare påföljd än den som bedöms sakna ett sådant behov.¹⁷² Det ska klargöras att avgörandet inte får uppfattas så, att ett vårdbehov kan utgöra skäl för att döma till slutna ungdomsvård. Vad HD fastslår är endast att vårdsynpunkter kan beaktas vid valet mellan fängelse och slutna ungdomsvård.¹⁷³ Att en frihetsberövande påföljds lämplighet är avhängig vårdhänsyn får dock anses olyckligt i sig, eftersom det var något som lagstiftaren tog avsteg från redan vid 1989 års påföljdsreform.¹⁷⁴

---

¹⁶⁶ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 422.

¹⁶⁷ Prop. 1997/98:96 s. 161.

¹⁶⁸ *Ibid.* s. 160.

¹⁶⁹ Ds 1997:32 s. 121.

¹⁷⁰ s. 922.

¹⁷¹ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 283.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ *Ibid.* s. 282.

¹⁷⁴ *Ibid.* s. 283.

5 Motivering av påföljdsvalet i praktiken

I följande kapitel kommer en studie av den praktiska rättstillämpningen avseende utdömandet av slutna ungdomsvård att redovisas. Underlaget består av tio hovrättsavgöranden från 2011. Redovisningen inleds med sådana avgöranden där hovrätten väljer att bestämma påföljden till slutna ungdomsvård. I majoriteten av dessa avgöranden ändras tingsrättens val av påföljd varpå motiveringen i påföljdsfrågan är relativt omfattande. Därefter redovisas sådana avgöranden där tingsrätten väljer att utdöma slutna ungdomsvård, men där hovrätten sedan ändrar till en alternativ påföljd. Tillämpningsstudien redovisas genom att varje rättsfalls behandling i de båda instanserna först refereras. Därefter följer en analytisk kommentar rörande domstolarnas resonemang avseende valet av påföljd utifrån uppsatsens syfte. Det centrala i respektive kommentar är hur domstolarna motiverar de synnerliga skäl som enligt 30 kap. 5 § BrB måste föreligga för att en frihetsberövande påföljd ska kunna väljas, samt på vilka grunder domstolarna finner att alternativa påföljder är tillräckligt ingripande eller inte. Kommentarer avser särskilt att belysa vilken betydelse domstolarna tillmäter de ungas eventuella behov av vård och rehabilitering. Kapitlet avslutas med två översiktstabeller vilka är avsedda att sammanfatta resultatet och utgöra språngbräda för den avslutande analysens mer allmänna slutsatser.

5.1 Avgöranden där hovrätten bestämmer påföljden till slutna ungdomsvård

5.1.1 Slutna ungdomsvård för våldtäkt

I mål B 1408-11 befinns en sextonårig pojke skyldig till våldtäkt. Den brottsliga gärningen består i att pojken genomfört samlag med målsäganden mot hennes vilja genom att otillbörligt utnyttja att hon på grund av berusning och sömn befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Hovrätten ändrar tingsrättens dom endast på så vis att längden av den slutna ungdomsvården bestäms till sex månader istället för nio månader.

Tingsrätten redovisar inte något resonemang i fråga om påföljd för den sextonårige pojken, utan konstaterar enbart att han bör ådömas slutna ungdomsvård i nio månader.¹⁷⁵

Hovrätten anför inledningsvis att den aktuella straffskalan föreskriver fängelse i lägst två år. Därefter konstateras, mot bakgrund av 2010 års lagändring i 29 kap. 1 § andra stycket BrB, att våldtäktsbrottet har inneburit

¹⁷⁵ Solna tingsrätt, B 10317-10, s. 8.

ett allvarligt angrepp på målsägandens trygghet till person, vilket verkar i straffvärdehöjande riktning. Det konstateras vidare utgöra en försvårande omständighet att offret befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd i en lägenhet där hon endast varit på tillfälligt besök. Det anses inte finnas några omständigheter som talar för ett lägre straffvärde. Det konkreta straffvärdet fastställs slutligen till fängelse tre år för en vuxen person. Enligt hovrättens mening föreligger det synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse med beaktande av såväl brottets höga straffvärde som art. Med hänsyn till 32 kap. 5 § BrB bestäms påföljden istället till slutna ungdomsvård. Vid fastställandet av påföljdens längd beaktar hovrätten såväl pojken ungdom som att det vid verkställigheten av slutna ungdomsvård inte förekommer någon villkorlig frigivning. Mot bakgrund därav bestäms längden till sex månader.¹⁷⁶

5.1.2 Kommentar

Tingsrättens resonemang i fråga om påföljdsval för den sextonårige pojken är obefintligt. Det redovisas inte heller någon straffvärdebedömning eller straffmätning, utan tingsrätten uttrycker helt kort att pojken ”bör dömas slutna ungdomsvård”.¹⁷⁷ Det är beklagligt att rätten inte bemödar sig med att redovisa grunderna för sitt påföljdsval. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är tingsrättens avsaknad av motivering av påföljdsvalet oacceptabel. Det är i den aktuella situationen omöjligt att i efterhand kontrollera hur tingsrätten resonerat, vilket i längden minskar förtroendet för domstolarnas arbete. Vidare försätter tingsrätten den unge pojken i en svår situation eftersom det är svårt att avgöra om det lönar sig att överklaga domen eller inte.

Hovrättens domskäl är till skillnad från tingsrättens mycket pedagogiska och välskrivna. Straffvärdebedömningen redovisas detaljerat och resulterar i ett straffvärde om fängelse tre år. Även med beaktande av pojken ringa ålder vid gärningstillfället ligger straffmätningens värde relativt nära det i förarbetena angivna riktvärdet om ett års fängelse. Det är vidare fråga om ett brott med starkt artinslag vilket vidare, såsom hovrätten finner, stärker presumtionen för en frihetsberövande påföljd. Hovrätten konstaterar att det föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse, vilket motiveras med brottets höga straffvärde och art. Grunden för frihetsberövandet består således enbart av sådana skäl som lagstiftaren angivit som styrande och några individualpreventiva tankegångar kan överhuvudtaget inte urskiljas vid valet av slutna ungdomsvård. Hovrättens påföljdsval måste således anses vila på korrekt grund.

Varken tingsrätten eller hovrätten överväger vid något tillfälle möjligheten av att döma till ungdomsvård eller ungdomstjänst. Det finns därför överhuvudtaget inte några yttranden om pojken personliga förhållanden redovisade i målet. Förklaringen är sannolikt att brottets höga straffvärde

---

¹⁷⁶ Svea hovrätt, B 1408-11, s. 7-8.

¹⁷⁷ Solna tingsrätt, B 10317-10, s. 8.

och art utesluter såväl ungdomsvård som ungdomstjänst. Med tanke på att den slutna ungdomsvården är avsedd att tillämpas mycket restriktivt och först när övriga alternativ är uttömda, hade det dock varit önskvärt om domstolarna redovisade varför dessa påföljder inte kunde anses lämpliga i det aktuella fallet.

5.1.3 Sluten ungdomsvård för rån m.m.

I mål B 1643-11 fälls en sjuuttonårig pojke till ansvar för rån. Den brottsliga gärningen består i att pojken knuffat omkull en äldre kvinna i hennes bostad, slagit henne och därefter slitit av hennes guldsmycken. Den unge lagöverträdaren fälls därutöver till ansvar för två fall av försök till utpressning, hot mot tjänsteman och ringa narkotikabrott. Såväl tingsrätten som hovrätten finner att påföljden bör bestämmas till sluten ungdomsvård i åtta månader.

Av socialtjänstens yttrande framgår att pojken tidigare varit föremål för insatser inom deras verksamhet. Det föreslås att påföljden ska bestämmas till ungdomsvård och det har upprättats ett ungdomskontrakt i enlighet härmed. Pojken uppges vidare ha samtyckt till detta kontrakt.¹⁷⁸ Tingsrätten konstaterar att den unge lagöverträdaren nyligen dömdes till ungdomstjänst, för försök till utpressning och att han tidigare även dömts för narkotikabrott. Det nu aktuella rånet bedöms ha ett mycket högt straffvärde. Tillsammans med de övriga brotten bedöms det samlade straffvärdet motsvara fängelse tre år för en vuxen person. Med hänsyn till det höga straffvärdet och brottslighetens art finner tingsrätten att det föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse. I enlighet med 32 kap. 5 § får sluten ungdomsvård ersätta fängelse med hänsyn till pojkens ålder. Slutligen bestäms längden av den slutna ungdomsvården till åtta månader. Vid fastställandet av påföljdens längd beaktar tingsrätten pojkens ungdom, samt att någon villkorlig frigivning inte sker vid sluten ungdomsvård.¹⁷⁹

Hovrätten instämmer i tingsrättens bedömning avseende brottslighetens straffvärde. Det anses inte finnas förutsättningar att döma pojken till ungdomsvård i enlighet med det upprättade ungdomskontraktet eftersom det inte kan anses utgöra en tillräcklig reaktion mot brottsligheten. Hovrätten menar att inte ens en kombination med ett stort antal timmar ungdomstjänst skulle ändra den bedömningen. Med hänsyn till det samlade straffvärdet, det snara återfallet och i synnerhet rånets art menar hovrätten att det föreligger synnerliga skäl att välja fängelse som påföljd. Därefter finner rätten att det i det aktuella fallet saknas utrymme för annan påföljd än sluten ungdomsvård. Liksom tingsrätten finner hovrätten att längden bör uppgå till åtta månader.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Malmö tingsrätt, B 11488-10, s. 43.

¹⁷⁹ Ibid. s. 43-44.

¹⁸⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 1643-11, s. 4.

5.1.4 Kommentar

Såväl tingsrättens som hovrättens resonemang i påföljdsfrågan utgör mycket goda exempel på hur valet av slutna ungdomsvård bör gå till. Eftersom straffmättningsvärdet ligger på fängelsenivå blir 30 kap. 4 och 5 §§ BrB tillämpliga och domstolarna ska med stöd av dessa lagrum bedöma om påföljden kan bestämmas till fängelse. Båda instanserna finner att det föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden för fängelse, vilket enligt det sistnämnda lagrummet utgör en förutsättning för att välja en frihetsberövande påföljd för en person som var under 18 år vid gärningstillfället. Det konstateras föreligga synnerliga skäl med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art, samt med hänsyn till att det är fråga om återfall i likartad brottslighet. Valet av en frihetsberövande påföljd motiveras således uteslutande med de fängelsepresumtioner som räknas upp i 30 kap. 4 § BrB. Det utgör en korrekt tillämpning eftersom uppräknigen i nämnda lagrum är uttömmande och lagstiftaren klart och tydligt anvisat att den slutna ungdomsvården ska följa som en reaktion på brottet, och att vårdhänsyn i enlighet härmed inte ska tillmätas någon som helst betydelse vid påföljdsbestämningen.¹⁸¹ I sammanhanget ska dock uppmärksammas att lagstiftaren uttryckt att det i första hand är brottslighetens straffvärde som är avgörande och att domstolarna ska vara restriktiva med att motivera en frihetsberövande påföljd med brottslighetens art eller tidigare lagföringar.¹⁸² I det aktuella fallet är dock straffmättningsvärdet så högt – tolv månader – att det ensamt talar för ett frihetsstraff och det saknas därför anledning att vidare kommentera domstolarnas motivering av den aktuella påföljden.

När domstolarna konstaterat att synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse föreligger, väljs istället slutna ungdomsvård med beaktande av 32 kap. 5 § BrB. Inte heller i detta avseende synes det finnas något att anmärka på eftersom varken pojken's ålder eller någon annan omständighet talar emot denna tillämpning. Slutligen bestäms påföljdens längd med utgångspunkt i brottslighetens straffvärde, vilket reduceras med hänsyn till pojken's ungdom och slutligen görs avdrag med hänsyn till att någon villkorlig frigivning inte förekommer vid verkställighet av slutna ungdomsvård. Resultatet av denna beräkning – åtta månader – är i överensstämmelse med de anvisningar som återfinns i förarbeten och doktrin.¹⁸³ Sammantaget utgör de båda domstolarnas motivering av den slutna ungdomsvården mycket pedagogiska exempel som till fullo överensstämmer med de av lagstiftaren uttryckta förutsättningarna för påföljdens utdömande.

---

¹⁸¹ Prop. 1997/98:96 s. 160.

¹⁸² Prop. 1987/88:120 s. 103.

¹⁸³ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 153 samt prop. 1997/98:96 s. 162.

5.1.5 Slutna ungdomsvård för våldtäkt

I mål B 4571-11 finns en sextonårig pojke, främst genom DNA-bevisning, ha gjort sig skyldig till våldtäkt. Målsäganden var endast 15 år gammal och vid tillfället berusad. Våldtäkten utfördes tillsammans och i samförstånd med flera andra personer på en enslig plats och med betydande våldsinslag. Hovrätten ändrar tingsrättens dom endast på så sätt att längden av den slutna ungdomsvården bestäms till sex månader istället för de fem månader som tingsrätten ådömt den unge lagöverträdaren.

Den numera nittonårige pojken förekommer inte i belastningsregistret sedan tidigare. Av socialnämndens yttrande framgår att pojken har ett särskilt vårdbehov och att han bör genomgå vård enligt ett bifogat ungdomskontrakt. Det framgår att pojken har accepterat kontraktet och att han därutöver också samtyckt till att utföra ungdomstjänst.¹⁸⁴ Domstolen har vidare inhämtat ett yttrande från frivårdsmyndigheten av vilket framgår att en lämplig påföljd för pojken skulle vara skyddstillsyn med ROS-programmet¹⁸⁵. Vidare bedömer frivården att pojken är lämplig att utföra samhällstjänst.¹⁸⁶ Tingsrätten finner inledningsvis att brottslighetens straffvärde motsvarar omkring 30 månaders fängelse för en vuxen person. Härfter reduceras straffvärdet i enlighet med 29 kap. 7 § BrB, vilket utmynnar i ett straffmättningsvärde om sju och en halv månads fängelse. Tingsrätten konstaterar sedan att det för att döma en person som vid gärningstillfället var 16 år fordras synnerliga skäl. Den av frivården föreslagna skyddstillsynen i förening med behandling avsedd för sexualbrottsdömda bedöms av tingsrätten vara verkningslös eftersom pojken förnekar brott. Vid sådant förhållande anser tingsrätten att det med hänsyn till brottets art föreligger särskilda skäl att döma pojken till slutna ungdomsvård. Med beaktande av att någon villkorlig frigivning inte förekommer bestäms längden av den slutna ungdomsvården till fem månader.¹⁸⁷

Hovrätten finner inledningsvis att den begångna våldtäkten har ett högt straffvärde eftersom det var fråga om en gruppvåldtäkt som begicks mot en mycket ung och berusad person på en enslig plats, samt med brukande av icke obetydligt våld. För en vuxen person anses straffvärdet enligt hovrättens mening motsvara tre års fängelse och med beaktande av pojkens ungdom fastställs straffmättningsvärdet till nio månaders fängelse. Härutöver konstaterar hovrätten att brottets art starkt talar för en mer ingripande påföljd än villkorlig dom eller skyddstillsyn i förening med föreskrift om samhällstjänst. Vid en samlad bedömning finner hovrätten slutligen att

---

¹⁸⁴ Uppsala tingsrätt, B 7329-10, s. 11.

¹⁸⁵ *Relations och Samlevnadsprogrammet (ROS) är ett behandlingsprogram för sexualbrottsdömda utvecklat i Kanada. Programmet bygger på att varje sexualbrottsling ska få hjälp att bearbeta sina s.k. riskfaktorer för att återfalla i brott. Programmet är evidensbaserat vilket innebär att man arbetar med de faktorer och metoder som forskarna vet har effekt för att minska återfallen.*

¹⁸⁶ Uppsala tingsrätt, B 7329-10, s. 12.

¹⁸⁷ Ibid.

påföljden ska bestämmas till sluten ungdomsvård. Vårdens längd bestäms till sex månader.¹⁸⁸

5.1.6 Kommentar

Tingsrätten finner att brottslighetens straffmättningsvärde uppgår till sju och en halv månads fängelse. Vidare konstateras det vara fråga om ett artbrott. Det ska dock uppmärksammas att det är först *efter* att ha funnit att den av frivården föreslagna skyddstillsynen med föreskrift om särskilt vårdprogram sannolikt är verkningslös, som tingsrätten finner att slutna ungdomsvård ska ådömas pojken. Ett sådant uttryckssätt kan uppfattas som att rätten väljer den slutna ungdomsvården i brist på andra realistiska alternativ. En sådan tillämpning av den slutna ungdomsvården har inte något som helst stöd i varken förarbeten, praxis eller doktrin. Förvisso motiveras valet av påföljd med två i lagen angivna fängelsepresumtioner men det kan inte sägas vara självklart att brottets straffvärde och art i det aktuella fallet gör sig så starkt gällande att kravet på synnerliga skäl får anses uppfyllt. Kanske är det samma känsla som får tingsrätten att motivera påföljdens utdömande med att det föreligger *särskilda skäl* att döma pojken till slutna ungdomsvård.¹⁸⁹ Mer troligt är dock att det är fråga om en felskrivning eftersom tingsrätten strax innan konstaterat att det krävs synnerliga skäl för att döma en sextonåring till en frihetsberövande påföljd.

Hovrätten ser än allvarligare på den begångna gärningen och anser att straffvärdet uppgår till hela tre års fängelse. Vid en sammanvägning av brottets relativt höga straffmättningsvärde och art finner hovrätten att det föreligger synnerliga skäl och att påföljden därvid bör bestämmas till slutna ungdomsvård. Som tidigare konstaterats i kapitel 4.3.2 bör rätten vara mycket restriktiv vid användningen av brottets art som grund för ett frihetsberövande. Med hänsyn till att det främst är brottets straffvärde som ska vara avgörande, är det framförallt vid straffvärden som understiger ett års fängelse som brottets art ska tillerkännas betydelse vid valet av påföljd.¹⁹⁰ I det aktuella fallet finner hovrätten att brottet har ett straffvärde som ligger relativt nära det i förarbetena angivna riktvärdet om ett års fängelse, samt att det är fråga om brott där artinslaget gör sig starkt gällande. Rättens grund för frihetsberövandet består enbart av två av de i lag uppräknade fängelsepresumtionerna och påföljdsvalet uppvisar inte några individualpreventiva tankegångar. Det måste anses vara ett väl motiverat val av slutna ungdomsvård i enlighet med lagstiftarens intentioner.

Med hänsyn till att den tid som passerat sedan tidpunkten för brottet kommit att uppgå till hela tre år, och pojken därmed hunnit bli 19 år, finner jag det dock något märkligt att inte någon av instanserna ens reflekterar över lämpligheten av ett utdömande av slutna ungdomsvård. Av 32 kap. 5 § första stycket BrB framgår att slutna ungdomsvård inte ska ersätta fängelse om det med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller andra

¹⁸⁸ Svea hovrätt, B 4571-11, s. 5-6.

¹⁸⁹ Uppsala tingsrätt, B 7329-10, s. 12.

¹⁹⁰ Prop. 1997/98:96 s. 116.

omständigheter finns särskilda skäl däremot. Syftet med detta stadgande är att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomshemmen inte ska förändras i allt för stor utsträckning. I förarbetena uttrycks vidare att skälen för särbehandling inte är lika starka i situationer där lång tid förflutit mellan brottet och lagföringen som när den unge döms kort efter det att brottsligheten ägt rum.¹⁹¹ Det kan i det aktuella fallet förvisso tyckas ha förflutit en lång tid sedan brottstillfället. Anledningen till att domstolarna inte överväger att utdöma fängelse istället för sluten ungdomsvård är dock sannolikt att pojken ännu inte hunnit uppnå en sådan ålder att han inte åldersmässigt skulle passa in på ett särskilt ungdomshem.

5.1.7 Sluten ungdomsvård för grov misshandel m.m.

I mål B 5653-11 döms en pojke för två fall av misshandel av normalgraden och två fall av grov misshandel. Pojken var 17 år gammal när han begick de två fallen av grov misshandel och ett fall av misshandel av normalgraden. I det andra fallet av misshandel av normalgraden var han 16 år. Hovrätten fastställer tingsrättens dom på sluten ungdomsvård i åtta månader.

Pojken förekommer sedan tidigare under fyra avsnitt i belastningsregistret rörande bland annat våld mot tjänsteman och försök till sådant brott. Han är vidare känd hos socialtjänsten sedan tidigare och han omhändertogs enligt LVU omedelbart efter att han häktats i detta mål. I samband därmed gjordes en överenskommelse om en intensiv hemmabaserad familjebehandling. Av socialnämndens personutredning framkommer att det är uppenbart att den sjuttonårige pojken har ett särskilt vårdbehov och att han inte är lämplig för ungdomstjänst.¹⁹² Tingsrätten slår inledningsvis fast att det krävs synnerliga skäl för att döma en person som begått brott innan han eller hon fyllt 18 år och förklarar härefter vad som kan medföra att sådana skäl anses vara för handen. Det konstateras att den aktuella brottsligheten motsvarar ett synnerligen högt straffvärde – tre och ett halvt års fängelse för en vuxen person. Med beaktande av pojkens ålder vid respektive gärningstillfälle uppskattas straffmättningsvärdet till cirka 13 månaders fängelse. De av socialtjänsten planerade åtgärderna anses inte tillräckliga, ens om de förenas med böter. Mot bakgrund härav finner tingsrätten att det föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse och i enlighet med 32 kap. 5 § BrB bestäms påföljden härvid till sluten ungdomsvård. Slutligen konstateras att sluten ungdomsvård inte innefattar någon villkorlig frigivning och längden bestäms därför till åtta månader.¹⁹³

Hovrätten finner liksom tingsrätten att de begångna gärningarna är av allvarligt slag och det sammanlagda straffmättningsvärdet uppskattas till omkring ett års fängelse. Vidare delar hovrätten tingsrättens bedömning att

---

¹⁹¹ Prop. 1997/98:96 s. 162.

¹⁹² Västmanlands tingsrätt, B 6088-10/B 6596-10/B 6819-10, s. 48.

¹⁹³ Ibid. s. 49.

det föreligger sådana synnerliga skäl som krävs för att döma pojken till slutna ungdomsvård. Härefter uppmärksammar hovrätten att pojken har ett vårdbehov. Med hänsyn till det höga straffmättningsvärdet finner hovrätten dock att utrymmet för att välja ungdomsvård är begränsat. Den av socialtjänsten föreslagna vården anses i vilket fall inte tillräckligt ingripande, mot bakgrund av att pojken i väsentliga delar underlåtit att följa en tidigare upprättad behandlingsplan med samma innehåll. Istället fastställer hovrätten tingsrättens dom på slutna ungdomsvård i åtta månader.¹⁹⁴

5.1.8 Kommentar

De båda instansernas tankegångar i fråga om påföljdsval redovisas på ett tydligt och pedagogiskt sätt. Det betonas att det måste föreligga synnerliga skäl för att döma den sjuttonårige pojken till fängelse. Kravet på synnerliga skäl konstateras innebära att största möjliga restriktivitet måste iakttas vid val av en frihetsberövande påföljd. Det framhålls att det i första hand är brottslighetens straffvärde som medför att fängelse måste väljas. Vidare uppges att det endast är i undantagsfall som brottets art respektive det faktum att den unge återfallit i brott kan ha betydelse. Såväl tingsrätten som hovrätten finner, mot bakgrund av brottslighetens höga straffmättningsvärde, att det föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse. Det synes vara en korrekt bedömning eftersom straffmättningsvärdet överstiger det i förarbetena angivna riktvärdet om ett års fängelse.¹⁹⁵

Trots att synnerliga skäl konstaterats föreligga undersöker domstolarna om påföljden istället kan bestämmas till ungdomsvård i enlighet med det föreslagna ungdomskontraktet. Även detta tillvägagångssätt överensstämmer med det som lagstiftaren avsåg vid införandet av den slutna ungdomsvården. I förarbetena betonas att lagöverträdare under 18 år i första hand bör överlämnas till vård inom socialtjänsten och ett sådant överlämnande är inte uteslutet ens när det är fråga om mycket allvarlig brottslighet.¹⁹⁶ I det aktuella fallet finner dock tingsrätten, med hänsyn till brottslighetens samlade straffmättningsvärde, att den föreslagna vården inte kan anses tillräckligt ingripande, och bestämmer påföljden till slutna ungdomsvård. Hovrätten instämmer i bedömningen att brottslighetens straffvärde medför att utrymmet för att välja ungdomsvård är mycket begränsat. Vidare beaktas att pojken inte fullföljt en tidigare avtalad behandlingsplan, vilket sammantaget resulterar i att också hovrätten finner att den föreslagna vården inte kan anses tillräckligt ingripande. Anledningen till att vården inte anses tillräckligt ingripande är att tidigare åtgärder inom ramen för socialtjänstens verksamhet inte lett till önskat individualpreventivt resultat. På så vis kan hävdas att individualpreventiva hänsyn indirekt påverkar hovrättens val av slutna ungdomsvård. Hovrättens tankegång kan synas god men kan inte sägas vara i enlighet med lagstiftarens intentioner, eftersom det i förarbetena betonas att den slutna ung-

---

¹⁹⁴ Svea hovrätt, B 5653-11, s. 4.

¹⁹⁵ Prop. 1987/88:120 s. 100.

¹⁹⁶ Prop. 1997/98:96 s. 159.

domsvården ska dömas ut enbart när det är motiverat som en reaktion på brottet.¹⁹⁷

Såväl tingsrätten som hovrätten bestämmer längden av den slutna ungdomsvården till åtta månader. Påföljdens längd bestäms mot bakgrund av straffvärdet och med beaktande av pojken ungdom. Vidare beaktas att det inte förekommer någon villkorlig frigivning vid verkställigheten av den slutna ungdomsvården. Sammantaget är de båda instansernas resonemang i fråga om val av påföljd mycket utförligt och de allra flesta delar i överensstämmelse med vad lagstiftaren åsyftat.

5.1.9 Slutna ungdomsvård för grov misshandel m.m.

I mål B 5769-11 fälls en sjuårig pojke till ansvar för tre fall av grov misshandel. Vidare befinns den unge lagöverträdaren skyldig till narkotikabrott, eftersom det anses visat att han varit drivande avseende försäljning av cannabis till ungdomar i Stockholm. Hovrätten ändrar tingsrättens dom på slutna ungdomsvård i ett år och sex månader endast på så vis att längden istället bestäms till ett år.

Pojken förekommer sedan tidigare under fyra avsnitt i belastningsregistret avseende grovt narkotikabrott, narkotikabrott, försök till rån samt stöld. Sedan drygt fyra månader tillbaka är pojken omhändertagen enligt LVU och placerad på ett så kallat §12-hem. Den aktuella stadsdelsförvaltningen föreslår att pojken döms till ungdomsvård enligt LVU i enlighet med upprättad vårdplan.¹⁹⁸ Tingsrätten konstaterar inledningsvis att pojken under vistelsen på det särskilda behandlingshemmet varit drivande vid narkotikaförsäljning till ungdomar. Vidare har pojken under år 2010 dömts till ungdomsvård vid två tillfällen. Tingsrätten anser det vara uppenbart att den utdömda vården inte haft någon positiv verkan på pojken kriminella tänkande utan att kriminaliteten snarare eskalerat. Vården bedöms därför ha varit helt misslyckad. Vidare konstateras att pojken nu ska dömas för mycket allvarlig brottslighet – ett allvarligt narkotikabrott samt tre allvarliga fall av grov misshandel. Mot bakgrund av ovanstående slår tingsrätten därefter fast att synnerliga skäl för fängelse föreligger med hänsyn till brottsens art, det höga straffmättningsvärdet samt att pojken återfallit i brott. I enlighet med 30 kap. 5 § och 32 kap. 5 § BrB ska pojken därför dömas till slutna ungdomsvård. Längden bestäms till ett år och sex månader.

Hovrätten finner att den aktuella brottsligheten har ett samlat straffvärde om fängelse drygt två år och sex månader för en vuxen person. Med beaktande av att pojken endast var 17 år vid gärningstillfällena konstateras att straffmättningsvärdet är betydligt lägre. Dock noterar hovrätten att pojken på nytt återfallit i likartad brottslighet, vilket talar i straffskärpande riktning.

---

¹⁹⁷ Prop. 1997/98:96 s. 160.

¹⁹⁸ Stockholms tingsrätt, B 2920-11, s. 60-61.

Straffmättningsvärdet bedöms sammantaget uppgå till ett år och sex månader. Med hänsyn till brottslighetens höga straffvärde och art, samt till att pojken återfallit i brott, finner hovrätten att det föreligger synnerliga skäl och att pojken därmed ska dömas till slutna ungdomsvård. Tiden för den slutna ungdomsvården reduceras dock med hänsyn till att påföljden inte omfattas av regler om villkorlig frigivning och bestäms därför till ett år.

5.1.10 Kommentarer

Trots att pojken har ett uppenbart vårdbehov anses inte ungdomsvård utgöra en lämplig påföljd, eftersom socialtjänstens tidigare insatser inte varit tillräckliga för att förhindra pojken från att begå nya brott. Ironiskt nog har behandlingshemmet istället utgjort en plattform för pojkens eskalerande kriminalitet. Ungdomsvård utesluts därför med hänsyn till att påföljden inte kan anses tillräckligt ingripande på grund av att tidigare åtgärder inte föranlett önskat resultat. Det ligger mot bakgrund härav nära till hands att misstänka att den slutna ungdomsvården väljs för att bättre svara mot pojkens vårdbehov. På detta vis riskerar individualpreventiva hänsyn åtminstone till viss del att tillmätas betydelse vid valet av slutna ungdomsvård. I det aktuella fallet finner dock såväl tingsrätt som hovrätt att samtliga fängelsepresumtioner i 30 kap. 4 § BrB föreligger; brottsligheten har ett högt straffvärde, det är fråga om artbrottslighet och pojken har inom en snäv period återfallit i likartad brottslighet. Följaktligen kan valet av slutna ungdomsvård strikt motiveras med de av lagstiftaren angivna skälen för en frihetsberövande påföljd. Båda instansernas resonemang i påföljdsfrågan är mycket utförliga och pedagogiska och utgör överlag goda exempel på hur utdömandet av slutna ungdomsvård bör motiveras.

I fråga om fastställandet av påföljdens längd gör dock tingsrätten en felaktig beräkning, vilken senare korrigeras av hovrätten. I samband med införandet av den slutna ungdomsvården yttrades att det inte skulle förekomma någon villkorlig frigivning vid verkställigheten av påföljden. Vidare yttrades att det faktiska frihetsberövandet inte ska bli längre än vad det skulle blivit vid en dom på fängelse.¹⁹⁹ Eftersom de som döms till fängelse normalt frigges efter att två tredjedelar av verkställigheten förflutit, innebär lagstiftarens uttalande att längden av den utdömda slutna ungdomsvården regelmässigt ska reduceras med en tredjedel. Att tingsrätten underlåter att göra avdrag med hänsyn till ovanstående resulterar i att den utdömda påföljden blir hela sex månader längre än vad en motsvarande dom på fängelse skulle ha blivit.

5.1.11 Slutna ungdomsvård för rån m.m.

I mål B 6810-11 fälls en pojke till ansvar för fyra fall av rån, grov stöld, stöld samt olovligt brukande. Vid gärningstillfällena var pojken drygt 15 år gammal respektive nyss fyllda 16 år. Hovrätten ändrar endast tingsrättens

---

¹⁹⁹ Prop. 1997/98:96 s. 162.

dom på så vis att längden av den slutna ungdomsvården bestäms till tio månader istället för de åtta månader som tingsrätten ådömt pojken.

Den unge lagöverträdaren förekommer sedan tidigare under ett avsnitt i belastningsregistret avseende olovligt brukande och olovlig körning. Vid det tillfället dömdes pojken till ungdomsvård. Till det yttrande som inkommit till rätten har bifogats ett ungdomskontrakt. Kontraktet föreskriver insatser under minst sex månader i pojken hemmiljö, samt samarbete med socialsekreterare, polis och fältassistenter. Vidare uppges att den sextonårige pojken bedöms lämplig för ungdomstjänst. Pojken uppges också själv vara positivt inställd till denna påföljd.²⁰⁰ Tingsrätten anför att pojken gjort sig skyldig till mycket allvarlig brottslighet som inrymmer flera försvårande omständigheter. Dessa straffskärpande moment inverkar vid straffvärdebedömningen och resulterar i att tingsrätten finner att brottsligheten svarar mot ett straffvärde om fyra år för en vuxen person. Vidare finner tingsrätten att brottsligheten är så allvarlig att ungdomsvård förenad med ungdomstjänst inte kan anses tillräckligt ingripande. Mot bakgrund härav anser tingsrätten att det föreligger synnerliga skäl för fängelse. Med hänvisning till 32 kap. 5 § BrB bestämmer tingsrätten påföljden till slutet ungdomsvård. För att fastställa verkställighetens längd reducerar tingsrätten det uppmätta straffvärdet med hänsyn till pojken ringa ålder vid gärningstillfällena. Dessutom beaktas att någon villkorlig frigivning inte förekommer vid verkställigheten av slutet ungdomsvård. Följaktligen bestäms påföljdens längd till åtta månader.²⁰¹

Även hovrätten konstaterar att det föreligger en rad försvårande omständigheter. Den begångna brottsligheten betraktas än allvarligare av hovrätten och menas svara mot ett högre straffvärde än vad tingsrätten funnit. I enlighet härmed anses det föreligga synnerliga skäl att välja en frihetsberövande påföljd och bestämma denna till slutet ungdomsvård. Vid fastställandet av verkställighetens längd anser hovrätten, med beaktande av pojken ålder vid brottstillfällena, samt att det inte förekommer någon villkorlig frigivning, att tiden bör förlängas till tio månader.²⁰²

5.1.12 Kommentar

Påföljdsvalet bjuder inga större utmaningar för någon av instanserna med hänsyn till att det är fråga om straffmättningsvärden som klart överstiger det i förarbetena angivna riktvärdet om ett års fängelse.²⁰³ Det är således svårt att ifrågasätta domstolarnas bedömning att synnerliga skäl föreligger och att påföljden därmed ska bestämmas till slutet ungdomsvård. Möjligen kan misstänkas att det faktum att den föreslagna ungdomsvården inte anses tillräckligt ingripande inverkar på tingsrättens bedömning av huruvida synnerliga skäl är för handen. Detta antagande är dock något krystat och sannolikt är det endast dispositionen av domskälen som inbjuder till en

---

²⁰⁰ Solna tingsrätt, B 1786-11, s. 15.

²⁰¹ Ibid. s. 15-16.

²⁰² Svea hovrätt, B 6810-11, s. 6.

²⁰³ Prop. 1987/88:120 s. 100.

sådan tolkning. Följaktligen är de båda instansernas motivering av den slutna ungdomsvården helt i linje med lagstiftarens intentioner.

I sammanhanget kan dock konstateras att det är av intresse att närmare granska *varför* en föreslagen alternativ påföljd inte anses tillräckligt ingripande och hur detta kan påverka valet av slutna ungdomsvård. Är det med hänsyn till brottslighetens straffvärde och tidigare brottslighet hos den dömda som påföljden inte anses tillräckligt ingripande, eller är det mot bakgrund av att den unges vårdbehov inte kan tillgodoses inom ramen för påföljden? I förarbetena uttrycks att det är en förutsättning för utdömmande av ungdomsvård att påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.²⁰⁴ Om rätten istället väljer bort ungdomsvård för att den föreslagna vården inte bedöms kunna möta den unges behov av behandling, är det logiskt att hävda att individualpreventiva överväganden påverkat valet av slutna ungdomsvård. Den slutna ungdomsvården har motiverats med att en alternativ påföljd inte kunnat anses tillräckligt ingripande, eftersom den inte i tillräckligt hög utsträckning kan möta ett vårdbehov. På så sätt grundas valet av slutna ungdomsvård på individualpreventiva hänsyn. Med beaktande av principerna om proportionalitet och förutsebarhet är det oerhört viktigt att den slutna ungdomsvården uteslutande motiveras med de av lagstiftaren angivna skälen straffvärde, art och återfall. När vårdhänsyn tillåts inverka vid valet av påföljden är risken för olikheter inför lagen uppenbara.

5.1.13 Slutna ungdomsvård för mordbrand

I mål B 6537-11 är fråga om val av påföljd för en pojke som gjort sig skyldig till två fall av mordbrand. Upprinnelsen till det första brottet är pojkens vilja att hämnas den man som polisanmält honom efter att han ertappats med att krossa fönsterrutor på en skolbyggnad. Mannen och hans familj ligger och sover när branden nattetid anläggs tätt intill husknuten. Branden resulterar i att villan i det närmaste totalförstörs. Det andra brottet består i att pojken genom att placera bensinfyllda PET-flaskor ovanpå innertakplattorna i den tidigare omnämnda skolbyggnaden anlagt en brand, vilken inneburit livsfara eftersom såväl elever som lärare befann sig i byggnaden. Pojken var vid tidpunkten för brotten nyss fyllda 16 respektive 17 år. Hovrätten fastställer tingsrättens dom på slutna ungdomsvård i tio månader.

Pojken förekommer sedan tidigare under ett avsnitt i belastningsregistret avseende misshandel och mordbrand. Påföljden bestämdes vid det tillfället till ungdomsvård i förening med ungdomstjänst i 85 timmar. Till socialnämndens personutredning har fogats ett läkarintyg enligt 7 § personutredningslagen²⁰⁵, av vilket framgår att pojken diagnosticerats med bland annat trotssyndrom och ADHD. Läkaren menar att dessa diagnoser

---

²⁰⁴ Prop. 2005/2006:165 s. 130.

²⁰⁵ Lag (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål m.m.

innebär en psykisk störning, vilken dock inte bör betraktas som allvarlig i juridisk mening. Rättspsykiatrisk vård anses inte vara en lämplig påföljd eftersom den sannolikt inte skulle tillföra något positivt, utan snarare bli långvarig utan goda behandlingsresultat som en följd av trotsyndromet. Ur medicinsk synpunkt uppges det finnas anledning att överväga 29 kap. 3 § BrB även om störningen inte är så allvarlig att den bör föranleda rättspsykiatrisk vård. Slutligen menar läkaren att institutionsvård bör undvikas så långt möjligt. Vidare yttrar socialförvaltningen efter att ha genomfört ett så kallat SAVRY²⁰⁶ att pojken har bristande förmåga att inse konsekvenser av sitt handlande och han bedöms sakna såväl empatisk förmåga som ”inre spärrar”. Pojken bedöms ha ett stort behov av social vägledning.²⁰⁷

Tingsrätten konstaterar inledningsvis att det är fråga om brottslighet av så allvarligt slag att straffvärdet motsvarar mellan fem och sex års fängelse för en vuxen person. Härfter görs en straffreducering enligt 29 kap. 7 § BrB, med utgångspunkt i en ålder om 16 år vid gärningstillfällena, varvid straffmättningsvärdet fastställs till omkring ett år och sex månaders fängelse. Det konstateras dessutom att pojken återfallit i likartad brottslighet. Vidare noteras att det med hänsyn till pojkens ålder fordras synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse. Trots att det är fråga om mycket allvarlig brottslighet menar tingsrätten att det inte finns synnerliga skäl för att döma pojken till fängelse. Andra alternativa påföljder konstateras istället vara ungdomsvård eller slutna ungdomsvård. Därefter anförts att den tidigare utdömda ungdomsvården inte visat sig ha någon positiv inverkan. Förvisso anses det uppenbart att pojken är i behov av vård, men det föreslagna ungdomskontraktet bedöms inte tillräckligt ingripande för att ungdomsvård ska kunna väljas som påföljd. Mot bakgrund härav väljer tingsrätten att ådöma pojken slutna ungdomsvård. Med hänsyn till att det inte förekommer någon villkorlig frigivning finner tingsrätten att längden normalt borde bestämmas till ett år. Eftersom pojken lider av en svår psykisk störning finner tingsrätten dock att längden bör reduceras ytterligare. Med stöd av 29 kap. 3 § andra punkten BrB bestäms längden därvid till tio månader.²⁰⁸ Även hovrätten finner att gärningarna har ett mycket högt straffvärde och efter reduktion med hänsyn till pojkens ungdom vid brottstillfällena bedöms straffmättningsvärdet klart överstiga fängelse i ett år. Vidare uppmärksammas att pojken tidigare dömts för mordbrand. Med hänsyn till brottets art och straffvärde anses ungdomsvård inte vara en tillräckligt ingripande påföljd. Med beaktande av det höga straffmättningsvärdet finner hovrätten att det föreligger synnerliga skäl att döma till fängelse. Eftersom pojken begick brotten innan han fyllde 18 år yttras att påföljden i enlighet med 32 kap. 5 § BrB istället ska bestämmas till slutna ungdomsvård.

---

²⁰⁶ SAVRY är ett strukturerat instrument för bedömning av risker och behov i syfte att minska risken för återfall i våldsbrott eller annan typ av kriminalitet hos unga med tidigare kända kriminalitet.

²⁰⁷ Attunda tingsrätt, B 190-11, s. 19-20.

²⁰⁸ Ibid. s. 20-21.

Slutligen finner också hovrätten att längden av den slutna ungdomsvården bör bestämmas till tio månader.²⁰⁹

5.1.14 Kommentar

Tingsrättens resonemang i påföljdsfrågan kan ifrågasättas i flera avseenden. Det mest anmärkningsvärda är att tingsrätten utdömer en så sträng påföljd som slutna ungdomsvård efter att ha konstaterat att synnerliga skäl *inte* är för handen. Det råder inga som helst tvivel att synnerliga skäl utgör en förutsättning för att döma en person som begått brott före 18 års ålder till fängelse. Att påföljden därvid som utgångspunkt ska ersättas av slutna ungdomsvård framgår av 32 kap. 5 § BrB. Tingsrätten konstaterar också inledningsvis att det krävs synnerliga skäl för att ådöma pojken fängelse. Härefter verkar dock tingsrätten inte ha insett att förutsättningarna för att utdöma slutna ungdomsvård är desamma som de för fängelse.²¹⁰ Istället får det faktum att den föreslagna ungdomsvården inte kan anses tillräckligt ingripande utgöra ensam grund för valet av slutna ungdomsvård. På så vis låter tingsrätten vårdbehovet och andra individualpreventiva överväganden inspela vid påföljdsvalet. Eftersom pojkens stora vårdbehov inte kan tillgodoses inom ramen för det upprättade ungdomskontraktet väljs istället den mer ingripande påföljden slutna ungdomsvård. I förarbetena har sagts att påföljden ska följa som en reaktion på brottet och att den unges eventuella vårdbehov ska inverka först på verkställighetsstadiet.²¹¹ Tingsrättens motivering är följaktligen i direkt strid med lagstiftarens intentioner.

Vidare menar tingsrätten att längden av den slutna ungdomsvården ska reduceras med hänsyn till att pojken uppenbarligen lider av en svår psykisk störning. Efter att straffmättningsvärdet reducerats med en tredjedel (med hänsyn till att någon villkorlig frigivning inte förekommer vid slutna ungdomsvård), menar tingsrätten därför att längden ska reduceras med ytterligare två månader med beaktande av 29 kap. 3 § andra punkten BrB. Enligt min mening kan det ifrågasättas om detta är en korrekt rättstillämpning med hänsyn till att det nyss omnämnda lagrummet utgörs av en strafflindrande faktor, vilken ska påverka det abstrakta straffvärdet och således utgör ett moment i straffvärdebedömningen. Mot bakgrund härav torde därför detta lagrum beaktats betydligt tidigare inom påföljdsbestämningen. Vidare påpekas i förarbetena att vårdhänsyn inte heller ska tillmätas betydelse vid bestämmandet av längden av den slutna ungdomsvården. Istället ska verkställighetens längd relateras till brottslighetens straffvärde.²¹² Även av denna anledning kan tingsrättens reducering av påföljdens längd med hänsyn till pojkens psykiska hälsa ifrågasättas.

Trots att också hovrätten finner att pojken bör ådömas slutna ungdomsvård i tio månader ser motiveringen av påföljdsvalet helt annorlunda ut. Det avgörande för valet av den frihetsberövande påföljden är brottslighetens

---

²⁰⁹ Svea hovrätt, B 6537-11, s. 8.

²¹⁰ Se prop. 1997/98:96 s. 160.

²¹¹ Prop. 1997/98:96 s. 160.

²¹² Ibid. s. 161.

höga straffmättningsvärde, vilket befunnits klart överstiga ett års fängelse. Förvisso finner även hovrätten att den föreslagna ungdomsvården inte är tillräckligt ingripande, men till skillnad från tingsrätten tillåter hovrätten inte detta att motivera valet av slutna ungdomsvård. Istället konstateras uttryckligen att det föreligger synnerliga skäl för att utdöma fängelse med hänsyn till det höga straffmättningsvärdet. I enlighet med 32 kap. 5 § bestäms påföljden sedan till slutna ungdomsvård. När hovrätten finner att den föreslagna ungdomsvården inte kan anses tillräckligt ingripande är det vidare med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art. Det är ytterligare en betydelsefull skillnad från tingsrätten som finner att ungdomsvården inte är tillräckligt ingripande eftersom den inte kan tillgodose pojken påtagliga behov av vård. Mot bakgrund härav väljer tingsrätten istället den betydligt strängare påföljden slutna ungdomsvård. Den stora skillnaden mellan instansernas resonemang är i detta avseende att hovrätten undviker att låta individualpreventiva hänsyn inverka vid valet av påföljd. Istället motiveras valet strikt i enlighet med lagstiftarens intentioner såsom de kommit till uttryck i förarbetena till 1989 års påföljdsreform.²¹³

Den uppmärksamme läsaren har vid det här laget sannolikt funnit att hovrätten instämmer i tingsrättens bedömning av frihetsberövandets längd. Innebär det att den högre instansen motiverar antalet utdömda månader på samma sätt som tingsrätten? Svaret är att det inte nödvändigtvis behöver vara så. Det är svårt att följa hovrättens beräkning eftersom varken det konkreta straffvärdet eller straffmättningsvärdet redovisas i några absoluta tal. Istället konstateras exempelvis att gärningarna har ett straffmättningsvärde som ”klart överstiger fängelse i ett år”.²¹⁴ Mot bakgrund härav är det svårt att avgöra om också hovrätten reducerar frihetsberövandets längd med hänsyn till pojken psykiska hälsa eller om reduktionen endast görs i enlighet med 29 kap. 7 § BrB. Av denna anledning ska det heller inte spekuleras vidare i frågan.

5.2 Avgöranden där hovrätten ändrar till en alternativ påföljd

5.2.1 Skyddstillsyn för rån m.m.

I mål B 5898-11 finns en pojke skyldig till medhjälp till rån, stöld vid två tillfällen, våld mot tjänsteman, grov olovlig körning i nio fall, rattfylleri, ringa narkotikabrott, samt brott mot knivlagen vid två tillfällen. Vid gärningstillfällena var pojken 16 år gammal. Svea hovrätt bestämmer påföljden till skyddstillsyn och ändrar därmed tingsrättens dom på slutna ungdomsvård i tre månader.

---

²¹³ Prop. 1987/88:120 s. 100.

²¹⁴ Svea hovrätt, B 6537-11, s. 8.

Pojken förekommer sedan tidigare under fyra avsnitt i belastningsregistret avseende olovlig körning samt ringa narkotikabrott. Av den utredning socialtjänsten upprättat framgår att pojken haft stor frånvaro från grundskolan. Sedan han gick ur nian har han inte haft någon sysselsättning. Pojken är känd av socialtjänsten sedan flera år och har under en längre tid haft en utsedd kontaktperson. Kontakten har dock inte fungerat den sista tiden eftersom pojken och hans vårdnadshavare inte varit samarbetsvilliga. Socialtjänsten uppges känna stor oro för pojkens sociala situation och eskalerande kriminella livsstil. Den numera 17 år fyllda pojken bedöms inte lämplig för ungdomstjänst och tidigare utdömd ungdomsvård har inte fungerat.²¹⁵ Tingsrätten konstaterar inledningsvis att brottsligheten har ett straffvärde motsvarande minst ett års fängelse vilket i sig anses utesluta andra påföljder än de frihetsberövande. Härefter noteras att pojken är en ung person och var så också vid tidpunkten för brottsligheten. Slutligen finner tingsrätten att det höga straffvärdet samt vad som framkommit om pojkens levnadsförhållanden innebär att det föreligger synnerliga skäl för fängelse. Med beaktande av 30 kap. 5 § och 32 kap. 5 § BrB bestäms påföljden härvid till slutet ungdomsvård. Längden bestäms till tre månader.²¹⁶

Vid förhandlingen i hovrätten framkommer att det sedan tingsrättsförhandlingen inträffat en incident som föranlett att pojken tvångsomhändertagits och placerats på ett särskilt ungdomshem. Pojken uppger att han inte trivs på ungdomshemmet utan vill istället hem till sin fru som han väntar barn tillsammans med. Han avser vidare att söka en praktikplats på hemorten. Socialnämnden understryker att pojken har ett behov av vård vilket inte anses kunna tillgodoseas inom ramen för ungdomstjänst. Som framkom redan vid tingsrättsförhandlingen har tidigare försök med frivillig vård dock misslyckats.²¹⁷ Hovrätten instämmer i att brottslighetens samlade straffvärde uppgår till ett års fängelse för en vuxen person. Eftersom pojken endast var 16 år då brottsligheten ägde rum fastställs straffmättningsvärdet till cirka tre månader. Därmed konstateras att synnerliga skäl inte föreligger, varvid den av tingsrätten utdömda slutna ungdomsvården utesluten som påföljd. Hovrätten instämmer visserligen i socialtjänstens bedömning att pojken har ett stort vårdbehov men eftersom det varken finns något ungdomskontrakt eller någon vårdplan i nuläget utesluts även denna påföljd. Också ungdomstjänst utesluts eftersom pojken inte bedömts lämplig för en sådan påföljd. Den mest ändamålsenliga påföljden anses istället vara skyddstillsyn, vilken ska förenas med föreskrift att pojken ska underkasta sig den vård Kriminalvården anser nödvändig.²¹⁸

5.2.2 Kommentar

Såväl tingsrätten som hovrätten finner att brottsligheten har ett högt straffvärde - motsvarande ett års fängelse för en vuxen person. Det är helt i enlighet med lagstiftarens intentioner att brottslighetens straffvärde i första

---

²¹⁵ Södertälje tingsrätt, B 2708-10, s. 10.

²¹⁶ Ibid. s. 10-11.

²¹⁷ Svea hovrätt, B 5898-11, s. 4.

²¹⁸ Ibid. s. 4-5.

hand ska vara avgörande för om synnerliga skäl ska anses vara för handen. I förarbetena markeras dock tydligt att det fordras ett straffvärde om minst ett års fängelse för att det ska tala för en frihetsberövande påföljd. Eftersom unga lagöverträdare får tillgodoräkna sig en generell straffreduktion i enlighet med 29 kap. 7 § BrB rör det sig för deras del om betydligt högre straffvärden än så. Eftersom straffvärdet för en sextonåring normalt reduceras till en fjärdedel av längden en vuxen person skulle ha fått, skulle det här krävs ett värde motsvarande fyra år för att det skulle föreligga en fängelsepresumtion. Tingsrätten uppmärksammar visserligen att det är fråga om en ung person men redovisar inte någon som helst reduktion av det uppskattade straffvärdet med hänsyn till pojakens ungdom.²¹⁹ Detta får till följd att tingsrätten på felaktiga grunder finner att det föreligger synnerliga skäl för utdömmande av fängelse. Det korrekta straffmättningsvärdet i det aktuella fallet torde landat omkring tre månader, vilket självfallet inte ens är i närheten av ett tillräckligt högt värde. Det är dock inte endast brottslighetens straffvärde som motiverar tingsrättens påföljdsval; synnerliga skäl anses vidare föreligga med hänsyn till ”vad som framkommit om pojakens levnadsförhållanden”.²²⁰ Tingsrättens uttalande gesken av en underliggande önskan att välja en påföljd som på ett så bra vis som möjligt kan bryta pojakens eskalerande kriminella beteende med vård och behandling. Tanken kan visserligen synas god men inte heller denna motivering har stöd i förarbetena och den är vidare direkt i strid med såväl praxis som doktrin. Uppräkningen av fängelsepresumtioner i 30 kap. 4 § BrB är uttömmande och således finns inget utrymme att motivera valet av slutna ungdomsvård med att individen har ett behov av vård och behandling för att bryta med sin kriminella livsstil. Tingsrättens ådömmande av slutna ungdomsvård utgör således ett exempel på ett regelstridigt frihetsberövande.

Hovrättens resonemang i fråga om utdömandet av slutna ungdomsvård är, till skillnad från tingsrättens, helt i linje med lagstiftarens intentioner. Kärnan i bedömningen utgörs av brottslighetens straffvärde, vilket bedöms motsvara ett års fängelse för en vuxen person. Till skillnad från tingsrätten beaktar hovrätten här efter att pojken endast var 16 år då det aktuella brottet begicks och fastställer därför straffmättningsvärdet till cirka tre månaders fängelse. Redan här utesluts därför slutna ungdomsvård som påföljd vilket utgör en korrekt bedömning. Svea hovrätts resonemang i fråga om påföljdsval är här generellt mycket pedagogiskt eftersom förutsättningarna för de olika ungdomspåföljderna beskrivs allt efter som de utesluts. Den slutna ungdomsvården utesluts mycket snart eftersom brottsligheten bedömts ha ett allt för lågt straffmättningsvärde. Trots att pojken bedömts ha ett stort vårdbehov är det inte heller möjligt att utdöma ungdomsvård eftersom det saknas såväl ungdomskontrakt som vårdplan. Inte heller ungdomstjänst kan ådömas pojken eftersom han inte bedömts lämplig för denna påföljd. Slutligen finner hovrätten istället att skyddstillsyn med föreskrift om vård är den mest ändamålsenliga påföljden i det aktuella målet.

---

²¹⁹ Södertälje tingsrätt, B 2708-10, s. 11.

²²⁰ Ibid.

5.2.3 Ungdomstjänst för grov misshandel

I mål B 2870-11 ändrar hovrätten tingsrättens dom på slutan ungdomsvård i fem månader och dömer istället den unge lagöverträdaren till 130 timmars ungdomstjänst. Den sjuttonårige pojken har genom att utdela upprepade slag och sparkar mot målsägandens kropp och ansikte medan denne varit liggandes gjort sig skyldig till grov misshandel.

Pojken har inte tidigare gjort sig skyldig till något sådant brott som nu skulle kunna vara av betydelse. Av den personutredning rätten tagit del av framkommer vidare att pojken inte har något särskilt vårdbehov. Tingsrätten inleder med att slå fast att grov misshandel utgör ett artbrott vilket innebär att det föreligger en presumtion för fängelse. Vidare anser tingsrätten att gärningen är så pass allvarlig att straffvärdet för en vuxen person motsvarar två års fängelse. Med hänsyn till såväl brottets art som straffvärde finner tingsrätten att synnerliga skäl att döma pojken till fängelse är för handen. Med hänsyn till hans ålder bestäms påföljden istället till slutan ungdomsvård. Längden bestäms till fem månader.²²¹

Svea hovrätt instämmer inte i tingsrättens bedömning av brottets straffvärde utan menar att det motsvarar omkring 15 månaders fängelse för en vuxen person. När den grova misshandeln ägde rum hade pojken nyligen fyllt 17 år. Liksom tingsrätten menar hovrätten att pojkens avsaknad av vårdbehov utesluter påföljden ungdomsvård. Den centrala frågan rätten har att ta ställning till är istället huruvida det föreligger synnerliga skäl för fängelse, och påföljden därmed ska bestämmas till slutan ungdomsvård, eller om ungdomstjänst kan väljas som påföljd. Hovrätten hänvisar inledningsvis till **NJA 2005 s. 690** vilket är ett snarlikt avgörande där en sjuttonåring dömdes för grov misshandel med ett straffvärde motsvarande straffskalans nedre gräns.²²² HD ansåg i 2005 års avgörande visserligen att brottet var allvarligt, men straffvärdet kunde inte anses nå upp till en sådan nivå att synnerliga skäl kunde anses föreligga. HD menade vidare att inte heller misshandelsbrottets art utgjorde tillräckligt starka skäl för att bestämma påföljden till fängelse. Mot bakgrund av HD:s avgörande menar hovrätten att omständigheterna i det nu aktuella målet inte är sådana att fängelse måste väljas som påföljd. Hovrätten konstaterar att pojken har samtyckt till att utföra ungdomstjänst och han har dessutom bedömts lämplig att utföra denna. Slutligen finner hovrätten, med hänvisning till **NJA 2007 s. 636**, att påföljden är tillräckligt ingripande. Antalet timmar bestäms till 130.

5.2.4 Kommentar

Vid bedömningen av huruvida synnerliga skäl för fängelse föreligger synes tingsrätten lägga stor vikt vid att den sjuttonårige pojken gjort sig skyldig till ett artbrott. I sammanhanget ska påminnas om att lagstiftaren uttalat att det är svårt att finna situationer där brottets art leder till bedömningen att en

²²¹ Solna tingsrätt, B 144-11, s. 6.

²²² Straffskalan för grov misshandel (3 kap. 6 § BrB) är fängelse lägst ett och högst sex år.

frihetsberövande påföljd måste väljas.²²³ Att det är fråga om ett artbrott är dock inte ensamt motiverande för tingsrättens val av slutna ungdomsvård. Valet motiveras även med att brottsligheten har ett högt straffvärde, motsvarande två års fängelse för en vuxen person. Solna tingsrätt synes dock underlåta att beakta, eller åtminstone att redovisa, bestämmelsen om den allmänna ungdomsreduktionen i 29 kap. 7 § BrB. Vid brottstillfället var pojken nyss fyllda 17 år, vilket innebär att straffmättningsvärdet torde uppgå till omkring åtta månader med tillämpning av det av Jareborg och Zila utarbetade schemat.²²⁴ Med hänsyn till Borgekes uppfattning²²⁵ om att rätten vid tillämpningen av riktlinjerna för åldersreduktion bör nyttja en glidande skala torde straffmättningsvärdet inte ens uppgå till så mycket som åtta månaders fängelse eftersom pojken var nyss 17 år fyllda vid tidpunkten för brottet. Enligt lagstiftarens bedömning är straffmättningsvärdet således alltför lågt för att utgöra en presumtion för fängelse. Sammantaget är det enligt min bedömning således tveksamt att utdöma slutna ungdomsvård i denna situation, eftersom det endast är brottets art som talar för en frihetsberövande påföljd.

Hovrätten värderar den grova misshandelns straffvärde lägre, vilket gör att utgångspunkten för om synnerliga skäl ska anses föreligga är något annorlunda än vid tingsrättsförhandlingen. Brottets straffvärde befinner sig motsvara 15 månaders fängelse för en vuxen person, vilket i det aktuella fallet skulle innebära att straffmättningsvärdet uppgår till knappt fem månaders fängelse. Hovrättens motivering av påföljdsval sker genom en hänvisning till ett snarlikt fall vilket avgjorts av HD. I det avgörandet ansågs ett straffvärde motsvarande drygt ett års fängelse, samt att det var fråga om ett artbrott, inte innebära tillräckliga skäl för ådömande av slutna ungdomsvård. Eftersom hovrättens motivering av påföljdsval sker genom jämförelse med ett avgörande från HD är domstolens eget resonemang kring påföljdsvalet mycket fåordigt. Det centrala i rättsens bedömning är dock brottslighetens straffvärde och art vilket är helt i enlighet med lagstiftarens intentioner.

5.2.5 Skyddstillsyn i förening med fängelse för grovt narkotikabrott m.m.

Mål B 1509-11 rör en sjuuttonårig pojke som tillsammans med en kamrat olovligt befatat sig med stora mängder narkotika och således gjort sig skyldig till grovt narkotikabrott. Hovrätten ändrar tingsrättens dom på slutna ungdomsvård i åtta månader och bestämmer istället påföljden till skyddstillsyn i förening med fängelse.

Den unge lagöverträdaren har vid ett tidigare tillfälle befunnits skyldig till stöld men förekommer i övrigt inte under några avsnitt i belastningsregistret. Vid huvudförhandlingen i tingsrätten berättar pojken att han testat

---

²²³ Prop. 1987/88:120 s. 103.

²²⁴ Jareborg N och Zila J, *Straffrättens påföljdslära*, s. 153.

²²⁵ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 209 f.

narkotika vilket gett honom ”en härlig känsla”. Han uppger sig dock inte vara drogberoende. Vidare framkommer att pojken inte går i skola men att han är intresserad av att börja arbeta.²²⁶ Tingsrätten bedömer inledningsvis att brottsligheten har ett straffvärde motsvarande tre års fängelse för en vuxen person. Härefter beaktas att pojken endast var 17 år vid tidpunkten för brottet, men finner ändå att det kvarvarande straffmättningsvärdet är så högt att det, tillsammans med brottets art, med styrka talar för fängelse. Med hänsyn till pojkens ålder samt att det inte föreligger särskilda skäl som talar i annan riktning finner majoriteten i tingsrätten att påföljden istället ska bestämmas till slutna ungdomsvård. Påföljdens längd bestäms till åtta månader.²²⁷ Rättens ordförande är dock skiljaktig och menar att vad som framkommit vid huvudförhandlingen indikerar ett större vårdbehov än det som kommit till uttryck i den av socialnämnden upprättade utredningen. Ett längre frihetsberövande uppges innebära svåröverskådliga konsekvenser för pojkens framtid och den skiljaktige rådmannen menar att en skyddstillsyn är ett bättre alternativ för att främja en positiv utveckling. För att påföljden ska bli tillräckligt ingripande anses den dock böra förenas med ett kortare fängelsestraff.²²⁸

Hovrätten ansluter sig till tingsrättens bedömning i fråga om brottslighetens straffvärde. Liksom tingsrätten finner hovrätten att det med hänsyn till straffvärdet och den grova narkotikabrottslighetens art föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse. Hovrätten delar dock den bedömning som den skiljaktige ordföranden i tingsrätten gett uttryck för. Med hänsyn till pojkens personliga förhållanden uppges den mest lämpliga påföljden för honom vara en skyddstillsyn. För att skyddstillsynen ska bli tillräckligt ingripande menar hovrätten att den måste förenas med ett kortare fängelsestraff vars längd bestäms till tre månader.²²⁹

5.2.6 Kommentar

Tingsrätten motiverar sitt påföljdsval med såväl brottslighetens straffvärde som art. Eftersom straffmättningsvärdet uppgår till motsvarande ett års fängelse och det dessutom är fråga om ett artbrott synes det utgöra en korrekt bedömning att synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse föreligger. Således får tingsrättens motivering av den slutna ungdomsvården anses vara i linje med lagstiftarens intentioner. Såväl den skiljaktige ordföranden i tingsrätten som en enhällig hovrätt finner dock att skyddstillsyn i förening med fängelse är en bättre lämpad påföljd. Effekterna av ett så långt frihetsberövande som åtta månader anses svåra att överblicka och det anses därför mer lämpligt att utdöma skyddstillsyn i förening med ett kortare fängelsestraff.

---

²²⁶ Malmö tingsrätt, B 10855-10, s. 13.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Ibid. s. 16.

²²⁹ Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 1509-11, s. 2 och 5.

I förarbetena sägs att skyddstillsyn i förening med fängelse endast bör användas i sådana fall när alternativet är att döma den tilltalade till ett längre fängelsestraff.²³⁰ Följaktligen krävs mycket starka skäl för att tillämpa den aktuella påföljdscombinationen. I det aktuella målet konstateras synnerliga skäl föreligga med beaktande av brottslighetens höga straffvärde och art. Vid ett sådant förhållande föreligger tillräckliga skäl för att välja en frihetsberövande påföljd. För de som vid brottstillfället var under 18 år gäller samma krav i fråga om utdömande av skyddstillsyn i förening med fängelse.²³¹ Således synes utdömandet av så kallat ”28:3-fängelse” vila på korrekt grund. Det synes vidare vara ett rimligt påföljdsval med hänsyn till farhågorna om effekterna av ett längre frihetsberövande. En skyddstillsyn i förening med tre månaders fängelse måste rimligtvis generellt utgöra en mindre sträng påföljd än slutna ungdomsvård. Med hänsyn därtill får hovrättens påföljdsval sägas vara i linje med centrala förarbetsuttalanden. Den slutna ungdomsvården ska nämligen tillämpas mycket restriktivt och i princip först när alla övriga påföljdsalternativ kunnat uteslutas.²³²

5.3 Sammanfattande tabeller

För att åskådliggöra resultatet av den ovan redovisade rättsfallsstudien kommer nedan sammanfattande översiktstabeller att presenteras. Inledningsvis presenteras de sju avgöranden där hovrätten utdömer slutna ungdomsvård och därefter följer de tre avgöranden där hovrätten ändrar tingsrättens dom på slutna ungdomsvård till en alternativ påföljd.

Avgöranden där hovrätten bestämmer påföljden till slutna ungdomsvård

Brott	Våldtäkt	Rån	Våldtäkt
Kön och ålder*	Pojke 16 år	Pojke 17 år	Pojke 16 år
Straffvärde	3 år	3 år	3 år
Reducerat straffvärde	9 mån	12 mån	9 mån
Synnerliga skäl	Ja, pga. brottets höga straffvärde och art.	Ja, pga. brottets höga straffvärde och art samt det snara återfallet i likartad brottslighet.	Ja, pga. brottets höga straffvärde och art.
Tid	6 mån	8 mån	6 mån
Vårdbehov	Framgår ej	Ja	Ja
Återfall	Nej	Ja	Nej
Hovrättens kommentar till varför alternativa påföljder ej anses tillräckligt ingripande	Kommentar saknas.	”... eftersom att detta (det föreslagna ungdomskontraktet) inte, ens om det förenas med ett stort antal timmar ungdomstjänst, kan anses vara en tillräcklig reaktion mot brottsligheten.”	”Straffvärdet måste anses högt och uppgå till tre års fängelse för en vuxen person. [...] Därtill ska beaktas att brottets art starkt talar för en mer ingripande påföljd än villkorlig dom eller skyddstillsyn i förening med föreskrift om samhällstjänst.”

²³⁰ Prop. 1987/88:120 s. 108.

²³¹ Borgeke M, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 373.

²³² Prop. 1997/98:96 s. 160.

Brott	Grov misshandel	Grov misshandel	Rån	Mordbrand
Kön och ålder*	Pojke 16 resp. 17 år	Pojke 17 år	Pojke 15 resp. 16 år	Pojke 16 resp. 17 år
Straffvärde	"det sammanlagda straffvärdet är högt"	Drygt 2 år 6 mån	> 4 år	"ett mångårigt fängelsestraff"
Straffmättningsvärde	Cirka 1 år	1 år 6 mån	Cirka 14 mån	"Överstiger klart fängelse i 1 år"
Synnerliga skäl	Ja, pga. det höga straffvärdet.	Ja, pga. brottslighetens straffvärde och art samt att pojken återfallit i brott.	Ja, pga. brottslighetens höga straffvärde.	Ja, pga. det höga straffmättningsvärdet.
Tid	8 mån	1 år	10 mån	10 mån
Vårdbehov	Ja	Ja	Ja	Ja
Återfall	Ja	Ja	Ja	Ja
Hovrättens kommentar till varför alternativa påföljder ej anses tillräckligt ingripande	"Straffmättningsvärdet för gärningarna innebär att utrymmet för att välja en sådan påföljd är begränsat." Vidare anses den föreslagna ungdomsvården inte tillräckligt ingripande mot bakgrund av att pojken "skulle ha följt en behandlingsplan med samma innehåll som i det för honom föreslagna ungdomskontraktet och att det framkommit att han i väsentliga delar inte har följt överenskommelsen."	Kommentar saknas.	Kommentar saknas.	"Ungdomsvård är med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art inte en tillräckligt ingripande påföljd."

Tabell 5.1 och 2. Fall där hovrätten ändrar tingsrättens dom och utdömer slutet ungdomsvård. *Med ålder avses ålder vid gärningstillfället/gärningstillfällena.

Avgöranden där hovrätten utdömer en alternativ påföljd

Brott	Rån	Grov misshandel	Grovt narkotikabrott
Kön och ålder*	Pojke 16 år	Pojke 17 år	Pojke 17 år
Straffvärde	1 år	15 mån	3 år
Straffmättningsvärde	Cirka 3 mån	Cirka 5 mån	1 år
Synnerliga skäl	Nej	Nej	Ja, pga. brottslighetens höga straffvärde och art.
Påföljd	Skyddstillsyn	Ungdomstjänst 130 timmar	Skyddstillsyn i förening med fängelse 3 mån
Vårdbehov	Ja	Nej	Ja
Återfall	Ja	Nej	Ja, men ej i likartad brottslighet
Hovrättens kommentar till varför alternativ påföljd kan anses tillräckligt ingripande	"[...] pojken har ett stort vårdbehov men att det i nuläget inte finns vare sig ett ungdomskontrakt eller någon vårdplan. [...] inte är lämplig för ungdomstjänst varför inte heller denna påföljd kan komma i fråga. Mot denna bakgrund finner hovrätten att en skyddstillsyn är den mest ändamålsenliga påföljden."	"[...] har samtyckt till att utföra ungdomstjänst och han har bedömts som lämplig att utföra sådant oavlönat arbete. Denna påföljd får anses vara tillräckligt ingripande (jfr NJA 2007 s. 636)."	"[...] med hänsyn till vad som framkommit om pojkens personliga förhållanden, att den lämpligaste påföljden för honom är en skyddstillsyn. För att denna påföljd ska anses tillräckligt ingripande måste den dock förenas med ett kortare fängelsestraff."

Tabell 5.3. Fall där hovrätten ändrar tingsrättens dom på slutet ungdomsvård och istället utdömer en alternativ lindrigare påföljd. *Med ålder avses ålder vid gärningstillfället/gärningstillfällena.

Av ovanstående sammanställningar kan intressant information utläsas. Det kan konstateras att samtliga tio avgöranden rör pojkar som vid tidpunkten för respektive gärningstillfälle var mellan 15 och 17 år. En majoritet av brottsligheten kan insorteras i kategorin våldsbrott eftersom det i åtta av tio fall är fråga om rån, grov misshandel eller våldtäkt. Det är i samtliga domar fråga om höga straffvärden som i nära hälften av fallen motsvarar så mycket som tre års fängelse för en vuxen person. Således har de aktuella pojkarna gjort sig skyldiga till mycket allvarlig brottslighet. I samtliga avgöranden där hovrätterna bestämmer påföljden till sluten ungdomsvård motiveras valet av påföljd främst med brottslighetens höga straffvärde. Efter att pojkarnas ungdom beaktats i enlighet med 29 kap. 7 § BrB överstiger straffmättningsvärdena riktvärdet om ett års fängelse i samtliga avgöranden där påföljden bestäms till sluten ungdomsvård. Det är dock inte enbart den aktuella brottslighetens höga straffvärden som föranlett bedömningen att synnerliga skäl föreligger. Hovrätterna har i flera avgöranden även motiverat valet av sluten ungdomsvård med brottslighetens art och/eller det faktum att den unge återfallit i likartad brottslighet. Som bekant har lagstiftaren tydligt angett att brottslighetens straffvärde i första hand ska vara avgörande för om rätten kan välja en frihetsberövande påföljd. Även brottets art eller tidigare brottslighet kan dock spela in i bedömningen om synnerliga skäl ska anses vara för handen. Det kan följaktligen konstateras att de skäl hovrätterna anger för att motivera valet av sluten ungdomsvård överensstämmer med de skäl som lagstiftaren angett som styrande vid påföljdsvalet.

Det har tidigare uppmärksammats att i bedömningen av om alternativa påföljder kan anses tillräckligt ingripande förekommer det att individualpreventiva hänsyn beaktas, vilket innebär att också valet av sluten ungdomsvård indirekt påverkas av dessa hänsyn. Ovanstående sammanställning visar dock att hovrätterna överlag finner att alternativa påföljder inte är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art. I ett avgörande är det dock det faktum att en tidigare utdömd ungdomsvård inte fått önskat individualpreventivt resultat som leder till att hovrätten konstaterar att den nu föreslagna ungdomsvården inte är tillräckligt ingripande och istället väljer den betydligt mer ingripande påföljden sluten ungdomsvård. En sådan rättstillämpning innebär att den slutna ungdomsvården delvis motiveras av andra skäl än de som lagstiftaren angivit vara styrande. Det är av flera anledningar inte lämpligt att tillmäta individualpreventiva hänsyn, som exempelvis en individs behov av vård, betydelse vid valet av sluten ungdomsvård. Det kanske främsta skälet är att personer som begått snarlika gärningar riskerar att behandlas olika utifrån respektive individs behov av vård och behandling. När rätten utesluter alternativa påföljder med hänsyn till att de inte anses kunna möta en individs vårdbehov så innebär det att ungdomar med ett större behov av vård och behandling riskerar att få ett betydligt strängare straff än ungdomar utan ett sådant behov. Det är uppenbart att en sådan rättstillämpning inte är eftersträvansvärd. Sammantaget är de granskade hovrätternas avgöranden dock goda exempel på hur valet av sluten ungdomsvård bör motiveras.

I de avgöranden där hovrätterna ändrar tingsrätternas domar på slutet ungdomsvård och istället utdömer en icke frihetsberövande påföljd kan konstateras att det främsta skälet är att de aktuella straffmättningsvärdena inte uppnår det angivna riktvärdet om ett års fängelse. Efter reducering med beaktande av pojkarnas ungdom fastställs de aktuella straffmättningsvärdena till mellan tre och fem månader. Det kan således konstateras att hovrätternas bedömning att synnerliga skäl för att välja ett frihetsstraff inte föreligger utgör en korrekt bedömning i enlighet med lagstiftarens intentioner. Anledningen till att tingsrätterna tvärtemot finner att synnerliga skäl föreligger i de aktuella avgörandena synes vara att de underlåter att reducera det konkreta straffvärdet med beaktande av pojkarnas ålder. På så vis konstateras, på felaktiga grunder, att synnerliga skäl föreligger. Det är nämligen det värde som kvarstår efter att hänsyn tagits också till 29 kap. 5 och 7 §§ BrB som ska ligga till grund för bedömningen av om synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse (eller slutet ungdomsvård) föreligger.

6 Tidigare granskningar av den praktiska rättstillämpningen

I föregående kapitel har den praktiska rättstillämpningen avseende utdömandet av sluten ungdomsvård under år 2011 beskrivits och kommenterats. För att kunna undersöka huruvida domstolarnas motivering av valet av sluten ungdomsvård förändrats över tid kommer i följande kapitel resultatet av två tidigare undersökningar att refereras. Till en början kommer resultaten av Karin Fridhs tillämpningsstudie avseende hovrättsavgöranden från år 2006 respektive 2008 att refereras. Härfter följer min egen undersökning avseende hovrättsavgöranden från åren 2008, 2009 och 2010. Följaktligen skapas med detta kapitel förutsättningar för att i den avslutande analysen besvara frågan om de skäl som domstolarna anger för att motivera valet av sluten ungdomsvård kommit att i större utsträckning överensstämma med de av lagstiftaren angivna.

6.1 Avgöranden under åren 2006-2008

Att den praktiska rättstillämpningen avseende utdömandet av sluten ungdomsvård inte fullt ut överensstämmer med det avsedda tillvägagångssätt som uttrycks i förarbetena uppmärksammades även under år 2009 av Karin Fridh i examensarbetet *Vem får sluten ungdomsvård? – En studie av domstolars tillämpning av synnerliga skäl*. Som bekant ska den unge lagöverträdarens eventuella vårdbehov inte spela någon som helst roll vid valet av sluten ungdomsvård, utan få betydelse först på verkställighetsstadiet. Fridhs primära syfte var att kritiskt granska huruvida denna uppdelning verkligen följs i den praktiska rättstillämpningen.²³³ Nio hovrättsavgöranden från åren 2006 och 2008 utgjorde underlag för hennes undersökning av vad som i praktiken anses motivera sluten ungdomsvård och vilken roll individualpreventiva hänsyn intar vid domstolarnas bedömning.

Av de totalt nio avgörandena från Göta hovrätt valde domstolen att utdöma sluten ungdomsvård i fem fall. Den aktuella brottsligheten hade genomgående höga straffvärden och de synnerliga skälen motiverades i första hand med just brottslighetens straffvärde. Andra faktorer som motiverade hovrättens val av sluten ungdomsvård var att det var fråga om artbrott och/eller att den unge på nytt återfallit i brott. Sammantaget kunde Fridh konstatera att hovrättens tillämpning av rekvisitet *synnerliga skäl* i 30 kap. 5 § BrB var helt i enlighet med gällande rätt.²³⁴ Gällande resonemanget kring varför alternativa påföljder inte kunde anses tillräckligt ingripande befanns det dock finnas tendenser till att ungdomarnas behov av vård och andra

²³³ Fridh K, *Vem får sluten ungdomsvård? – En studie av domstolars tillämpning av synnerliga skäl*, s. 8.

²³⁴ *Ibid.* s. 55.

individualpreventiva hänsyn inverkade vid bedömningen. Det tydligaste exemplet är enligt Fridh när en av tingsrätterna fann att den slutna ungdomsvården var den lämpligaste påföljden med hänsyn till dess behandlingsinnehåll och inslag av tvång. Hon menar att tingsrättens uttalande visar att den unges behov av vård utgör själva grunden för valet av påföljden vilket innebär en klart tveksam rättstillämpning.²³⁵ Fridh konstaterar att det är mycket olämpligt att en domstol tar sig friheten att utdöma slutna ungdomsvård på helt andra grunder än fängelse.²³⁶

6.2 Avgöranden under åren 2008-2010

Författaren till förevarande uppsats genomförde inom ramen för en straffrättslig fördjupningskurs år 2010 en mindre studie med motsvarande syfte som den ovan nyss nämnda. Granskningen omfattade avgöranden från skilda svenska hovrätter under åren 2008, 2009 och 2010.

I fem av de totalt sex avgörandena var det fråga om pojkar som gjort sig skyldiga till mycket allvarlig brottslighet med genomgående höga straffvärden. I de domar där hovrätterna bestämde påföljden till slutna ungdomsvård motiverades påföljdsvalet huvudsakligen med att den unge lagöverträdaren gjort sig skyldig till brottslighet som svarar mot ett högt straffvärde. I ett av avgörandena fann hovrätten att synnerliga skäl för att välja en frihetsberövande påföljd förelåg även med hänsyn till att det varit fråga om artbrottslighet. Sammanfattningsvis motiverades hovrätternas val av slutna ungdomsvård uteslutande med de i 30 kap. 4 § BrB uppräknade fängelsepresumtionerna och rättstillämpningen i denna del kunde därför sägas vara i linje med lagstiftarens intentioner. I de avgöranden där tingsrätterna utdömde slutna ungdomsvård, och påföljden senare ändrades av hovrätten, kunde motiveringarna av de synnerliga skälen konstateras vara betydligt mer tveksamma. I ett av avgörandena ansågs exempelvis ett straffmättningsvärde om endast fyra till fem månader i förening med att den sextonårige pojken *en* gång återfallit i brott utgöra tillräcklig grund för tingsrätten att konstatera att synnerliga skäl förelåg.

Vidare kunde de ungas eventuella behov av vård och andra individualpreventiva hänsyn inte i något fall sägas direkt ha inverkat vid valet av påföljd. Dock kunde sådana hänsyn vid flera tillfällen lokaliseras till tingsrätternas bedömning av om alternativa påföljder kunde anses tillräckligt ingripande. På så vis kunde konstateras att ungdomarnas behov av vård, åtminstone indirekt, tilläts inverka vid påföljdsbestämningen.

---

²³⁵ Ibid. s. 56.

²³⁶ Ibid. s. 65.

7 Analys

Den slutna ungdomsvården infördes huvudsakligen som ersättning av fängelse för ungdomar som begått brott före 18 års ålder. Eftersom fängelsemiljön ansågs direkt skadlig för ungdomar skulle verkställigheten istället ske på särskilda ungdomshem i SiS regi. Under en period om lägst 14 dagar och högst fyra år skulle de unga beredas individanpassad vård och behandling. Kriterierna för påföljdens utdömande är detsamma som för fängelsestraffets. Det krävs synnerliga skäl med hänsyn främst till brottets straffvärde, men också till dess art samt till tidigare brottslighet. De ungas eventuella vårdbehov får inte tillmätas betydelse vid påföljdsbestämningen. Trots att grunderna för påföljdernas utdömande är identiska visar utvärderingar att användningen av den nya mjukare och vårdinriktade påföljden ökade kraftigt. Ökningen kan till viss del förklaras med att andelen grova våldsbrott har ökat men även med att straffpraxis skärpts. Istället för att endast ersätta fängelsestraffet har det således visat sig att den slutna ungdomsvården även kommit att fungera som ersättare för lindrigare icke-frihetsberövande påföljder. Det ligger nära till hands att misstänka att den ökade användningen av slutna ungdomsvård beror på verkställighetens starka vård- och behandlingsinriktning. Mot bakgrund härav har avsikten med denna uppsats varit att granska den praktiska rättstillämpningen, för att utröna om de skäl domstolarna anger för att motivera valet av slutna ungdomsvård överensstämmer med de skäl lagstiftaren angett.

Min undersökning av tio hovrättsavgöranden från år 2011 visar att valet av slutna ungdomsvård i samtliga fall motiverades främst med den begångna brottslighetens straffvärde. Det var i samtliga fall fråga om mycket höga straffvärden, motsvarande fleråriga fängelsestraff för en vuxen person. Även efter att pojknas låga ålder beaktats kvarstod höga straffmättningsvärden. Vidare uppgavs synnerliga skäl i flera fall föreligga med hänsyn också till brottslighetens art och/eller att den unge återfallit i brott. Något av dessa skäl föranledde dock inte på egen hand bedömningen att synnerliga skäl förelåg, utan endast tillsammans med brottslighetens höga straffvärde. Följaktligen kan konstateras att hovrätterna funnit att synnerliga skäl varit för handen med hänsyn till de skäl som lagstiftaren utpekat som styrande vid påföljdsvalet. I detta avseende överensstämmer således den praktiska rättstillämpningen fullt ut med den av lagstiftaren avsedda.

I granskningen av den praktiska rättstillämpningen har också de tingsrättsavgöranden som senare ändrats i hovrätten inkluderats. I samtliga tio granskade fall valde tingsrätterna att utdöma slutna ungdomsvård. Majoriteten av tingsrätterna motiverade valet av den slutna ungdomsvården främst med brottslighetens straffvärde. I flera avgöranden ansågs även brottets art och/eller att den unge återfallit i brott utgöra skäl för ett frihetsstraff. I de allra flesta fall befanns straffmättningsvärdet motsvara minst ett års fängelse. Så långt får tingsrätternas motivering av synnerliga skäl anses vara i linje med lagstiftarens intentioner. I ett av avgörandena finner dock tingsrätten att ett straffmättningsvärde om endast tre månaders

fängelse, i förening med vad som framkommit om pojkens levnadsförhållanden, innebär att det föreligger synnerliga skäl och att påföljden därmed kan bestämmas till sluten ungdomsvård. Det är såväl regelstridigt som djupt beklagligt att tingsrätten så lättvindligt utdömer sluten ungdomsvård i en sådan situation. Det konstaterade straffmättningsvärdet är inte ens i närheten av sådana värden som fordras för att konstatera att synnerliga skäl föreligger. Vidare utgör en individs personliga förhållanden aldrig en sådan omständighet som kan utgöra synnerliga skäl för en frihetsberövande påföljd. I ett annat tingsrättsavgörande bestäms påföljden till sluten ungdomsvård trots att domstolen konstaterar att det *inte* föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden till fängelse. Grunden för påföljdsvalet är istället att den föreslagna ungdomsvården inte kan anses tillräckligt ingripande, eftersom den inte kan möta pojkens utpräglade vårdbehov. Istället bestäms påföljden till sluten ungdomsvård. Vad tingsrätten således gör är att låta pojkens vårdbehov utgöra en direkt grund för påföljdsvalet. Det råder inga som helst tvivel att synnerliga skäl utgör en förutsättning för att döma en person som begått brott före 18 års ålder till fängelse eller sluten ungdomsvård. Det rör sig om frihetsberövande påföljder som ska tillämpas mycket restriktivt. Tingsrättens rättstillämpning är således direkt felaktig i dessa fall. I ett tredje tingsrättsavgörande synes brottets art vara avgörande för valet av sluten ungdomsvård. Visserligen utgör artbrottslighet normalt en presumtion för fängelse, men lagstiftaren har gällande unga lagöverträdare uttalat att det är svårt att finna situationer där brottets art leder till bedömningen att en frihetsberövande påföljd måste väljas.²³⁷ I det aktuella avgörandet motiveras de synnerliga skälen dock inte enbart med brottets art utan även med dess höga straffvärde. Således får utdömandet av den slutna ungdomsvården ändå anses vila på korrekt grund även om jag personligen önskar att betydelsen av brottets art kunde tonats ned något.

Sammantaget kan konstateras att domstolarnas motivering av synnerliga skäl i de allra flesta fall är i enlighet med de skäl lagstiftaren angett som styrande. Det är dock möjligt att urskilja tendenser till att de ungas behov av vård och andra individualpreventiva hänsyn tillåts inverka vid valet av sluten ungdomsvård. Dessa tendenser har endast kunnat urskiljas i tingsrättsavgöranden. I ett avgörande blir det särskilt tydligt när tingsrätten väljer att utdöma sluten ungdomsvård eftersom påföljden är den lämpligaste med hänsyn till pojkens livssituation. I ett annat fall utdömer tingsrätten sluten ungdomsvård, trots avsaknaden av synnerliga skäl, eftersom påföljden är bättre lämpad att möta pojkens vårdbehov. På så vis låter tingsrätterna individualpreventiva argument utgöra själva grunden för påföljdsvalet. Även om domstolarna överlag motiverar de synnerliga skälen helt i enlighet med gällande rätt, är det ur ett rättssäkerhetsperspektiv djupt oroväckande att två av domstolarna tar sig friheten att utdöma en så sträng frihetsberövande påföljd på helt felaktiga grunder. Anta att de aktuella pojknas istället levt under ordnade sociala förhållanden och inte haft något behov av vård. Med stor sannolikhet hade påföljden då inte bestämts till sluten

---

²³⁷ Prop. 1987/88:120 s. 103.

ungdomsvård, utan till annan betydligt lindrigare icke-frihetsberövande påföljd. Att låta individualpreventiva hänsyn ligga till grund för valet av sluten ungdomsvård medför således att individer med ett stort vårdbehov riskerar att ådömas en strängare påföljd än individer som inte har ett sådant behov.

Som framgått ovan visar undersökningen av den praktiska rättstillämpningen att domstolarna nästan uteslutande finner att det föreligger synnerliga skäl med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art, samt till den unges tidigare brottslighet. Det är alltså fråga om samma skäl som gäller för att utdöma fängelse. Således tillmäts normalt individualpreventiva hänsyn inte direkt betydelse vid påföljdsbestämningen. Vid påföljdsbestämningen ska domstolarna dock alltid överväga om alternativa påföljder, exempelvis ungdomsvård, kan anses tillräckligt ingripande. Som tidigare nämnts utgör det en förutsättning att den unge har ett särskilt vårdbehov för att ungdomsvård ska kunna utdömas. Att detta vårdbehov inte kan tillgodoses inom ramen för ungdomsvård utgör dock inte något skäl för att istället välja sluten ungdomsvård. Det är endast mot bakgrund av brottslighetens straffvärde och art samt tidigare brottslighet som domstolarna kan konstatera att den alternativa påföljden inte är tillräckligt ingripande. Som synes befinner sig de individualpreventiva tankegångarna ändå i mycket närliggande bedömningar och det förekommer att de på detta vis ändå inverkar i valet av sluten ungdomsvård. Min undersökning visar att det nästintill uteslutande är på tingsrättsnivå som det går att urskilja att individualpreventiva hänsyn på detta sätt riskerar att inverka vid valet av sluten ungdomsvård. Ett konkret exempel är när Stockholms tingsrätt²³⁸ finner att en tidigare utdömd ungdomsvård uppenbart inte haft någon verkan avseende förändringar i pojkens kriminella tänkande, eftersom han på nytt återfallit i brott. Ett annat är när Attunda tingsrätt²³⁹ konstaterar att den tidigare utdömda ungdomsvården inte haft någon positiv inverkan på pojken eftersom han på nytt återfallit i likartad brottslighet. Med andra ord anses ungdomsvård inte längre utgöra en lämplig påföljd eftersom den inte föranlett önskat individualpreventiva resultat. I de aktuella domarna förelåg även flera av de fängelsepresumtioner som uppräknas i 30 kap. 4 § BrB, varför tingsrätternas val av påföljd får sägas ha legalt stöd. Vad de båda exemplen avser att visa är dock hur uteslutandet av alternativa påföljder, med stöd av individualpreventiva argument, generellt riskerar att föranleda utdömning av en betydligt mer ingripande påföljd. Detta synes särskilt gälla avseende sådana ungdomar som vid upprepade tillfällen återfallit i brott och som har ett stort vårdbehov. Det är ofta just avseende denna kategori som socialtjänstpåföljder inte längre anses verksamma och därmed inte tillräckligt ingripande. För de ungdomar som synes befinna sig i en positiv utvecklingskurva kan förhållandet antas vara det motsatta; chanserna att de ska ådömas en påföljd som kan verkställas i frihet synes vara större. Om domstolarna på detta vis låter individualpreventiva hänsyn påverka valet av sluten ungdomsvård ökar således risken för att sådana

---

²³⁸ Stockholms tingsrätt, B 2920-11 s. 61.

²³⁹ Attunda tingsrätt, B 190-11, s. 21.

ungdomar som uppvisar ett stort vårdbehov och en större risk för återfall i brott får betydligt strängare straff än andra ungdomar.²⁴⁰

Inom ramen för syftet har denna uppsats vidare ambitionen att utreda huruvida de skäl som domstolarna använder för att motivera valet av sluten ungdomsvård förändrats över tid. Är det möjligt att se en ökad konvergens med den av lagstiftaren tilltänkta rättstillämpningen? Det material som funnits tillgängligt för att besvara denna fråga utgörs av hovrättsavgöranden från åren 2006-2011. Fridhs undersökning omfattade samtliga avgöranden från Göta hovrätt under åren 2006 respektive 2008. Det ska redan nu konstateras att det är svårt att dra några generella slutsatser utifrån hennes undersökning eftersom den enbart avsåg avgöranden från en enskild hovrätt. Den kan därför inte sägas vara fullt statistiskt tillförlitlig. Konkret innebär detta att det inte med säkerhet går att säga att övriga hovrätter motiverade valet av sluten ungdomsvård på samma sätt under den aktuella tidsperioden. Utifrån det tillgängliga materialet kan dock konstateras att i samtliga fall där påföljden bestämdes till sluten ungdomsvård motiverades de synnerliga skälen främst med brottets straffvärde. I flera av avgörandena förstärktes presumtionen för en frihetsberövande påföljden ytterligare på grund av brottets art och/eller att den unge återfallit i brott. Således motiverades den slutna ungdomsvården just på det vis som lagstiftaren avsåg vid påföljdens införande. Författaren till förevarande uppsats gjorde en motsvarande undersökning av totalt sex hovrättsavgöranden från åren 2008, 2009 och 2010. Till skillnad från Fridhs undersökning begränsades granskningen inte till en enskild hovrätt utan omfattade flera skilda hovrätter. Med hänsyn till det begränsade antalet granskade avgöranden bör det dock ändå iaktas viss försiktighet med att dra generella slutsatser av det aktuella materialet. Det finns dock inte något som tyder på att avgörandena inte skulle vara representativa för rättstillämpningen i stort under den aktuella tidsperioden. Undersökningen visar att såväl tingsrätterna som hovrätterna endast använde de av lagstiftaren förevisade skälen straffvärde, art och återfall för att konstatera synnerliga skäl. Således får rättstillämpningen i detta avseende sägas vara helt i linje med lagstiftarens intentioner. Mot bakgrund av det tidigare redovisade resultatet från 2011 års undersökning är det således möjligt att urskilja en förändring avseende tingsrätternas motivering av synnerliga skäl under den undersökta femårsperioden. Dessvärre är det fråga om en minskad konvergens med de av lagstiftaren angivna skälen. Vid två tillfällen under år 2011 tilläts nämligen de ungas personliga förhållanden ligga till direkt grund för valet av sluten ungdomsvård, eftersom tingsrätterna uppgav att synnerliga skäl förelåg med hänsyn därtill. I fråga om hovrätternas motivering av synnerliga skäl är det inte möjligt att urskilja någon förändring.

Gällande rättens motivering till varför alternativa icke frihetsberövande påföljder inte kan anses tillräckligt ingripande kunde Fridh konstatera att det fanns vissa tendenser till att domstolarna såg till de ungas vårdbehov och gjorde individualpreventiva bedömningar. Det synes gälla såväl tingsrätter

---

²⁴⁰ Jfr här Fridh K, *Vem får sluten ungdomsvård? – En studie av domstolars tillämpning av synnerliga skäl*, s. 65.

som Göta hovrätt. Även min egen tidigare undersökning visade att sådana tendenser fanns. Det var dock enbart i tingsrätternas rättstillämpning som dessa tendenser kunde urskiljas. Eftersom också 2011 års undersökning visar att hovrätterna i nästintill samtliga avgöranden konstaterar att alternativa påföljder inte är tillräckligt ingripande med hänsyn till faktorer som brottslighetens straffvärde och art får rättstillämpningen i detta avseende sägas ha bättre kommit att överensstämma med den av lagstiftaren tilltänkta. Individualpreventiva överväganden synes inte längre tillåtas inverka vid hovrätternas val av slutna ungdomsvård. Som tidigare redovisats kan detsamma inte sägas om tingsrätternas rättstillämpning. Så har dock varit fallet ända sedan Fridhs undersökning avseende år 2006, varför någon förändring i detta avseende inte kan sägas ha skett.

Sammanfattningsvis kan sägas att hovrätternas tillämpning av synnerliga skäl varit i enlighet med lagstiftarens intentioner under hela den undersökta femårsperioden. Problematiken synes istället främst kretsa kring att domstolarna tenderar att låta individualpreventiva hänsyn indirekt inverka vid valet av slutna ungdomsvård, då sådana hänsyn ofta blir avgörande för att konstatera att alternativa påföljder inte kan anses tillräckligt ingripande. Det ska dock uppmärksammas att det endast är i undersökningen avseende avgöranden från 2006 och 2008 som denna problematik kan sägas röra hovrätternas argumentation. Med hänsyn till att undersökningen endast avsåg en enskild hovrätt kan uttalandet inte anses ha generell räckvidd utan enbart omfatta Göta hovrätt. I övrigt är det uteslutande tingsrätter som indirekt kan sägas ha tillåtit individualpreventiva hänsyn inverka vid påföljdsvalet. Självfallet är det av stor vikt att också tingsrätternas motivering i fråga om den slutna ungdomsvårdens utdömande är i enlighet med lagstiftarens intentioner. Det är betydelsefullt för såväl den dömde som allmänhetens förtroende för rättsväsendet, men också av rättssäkerhetsskäl eftersom långt ifrån alla avgöranden överklagas och får chans till en ny prövning i högre instans. Rättstillämpningen under den undersökta femårsperioden kan överlag sägas vara mycket likartad. Det är framförallt tingsrätternas argumentationer som bör ifrågasättas. Möjligen kan sägas att hovrätternas motivering med tiden kommit att bättre överensstämma med lagstiftarens intentioner. Med hänsyn till att enbart en enskild hovrätts rättstillämpning kunnat ifrågasättas under den undersökta perioden är det dock inte rättvisande att generellt kritisera hovrätternas skäl för den slutna ungdomsvårdens utdömande.

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare är präglad av flera olika straffteorier. Den teori som utan tvekan haft störst inverkan är behandlingsideologin. Samtidigt har proportionalitetstanken kommit att tillmätas allt större betydelse. Verkställigheten av den slutna ungdomsvården är starkt präglad av vård och behandling och fokuserar på varje individs särskilda behov. Vid påföljdsbestämningen får rätten dock inte motivera valet av slutna ungdomsvård med individualpreventiva argument utan istället är det främst den begångna brottslighetens straffvärde som ska vara avgörande. Följaktligen ges behandlingstanken en central roll vid verkställigheten, medan individualpreventiva tankegångar får stå tillbaka för grundläggande

principer som proportionalitet, förutsebarhet och likhet inför lagen vid utdömandet av påföljden. Denna framställning visar att de tankegångar som så starkt präglar påföljdens verkställighet ibland ”smittar” även rättens argumentation vid valet av påföljden. Det är problematiskt på flera plan. En lagöverträdare ska inte straffas för att han eller hon behöver vård utan därför att personen begått ett brott. Straffet ska vara förutsebart och stå i proportion till brottet. Om valet av påföljd istället görs utifrån individens behov av vård, hur stort detta behov är och hur det ska mötas på lämpligast vis uppkommer flera rättssäkerhetsproblem. Det kanske allra tydligaste är att det blir mycket svårt att garantera medborgarna likhet inför lagen. Två personer som begått samma brott kan ådömas vitt skilda påföljder beroende av hur stort av vård de bedöms ha. Ett annat problem är att det är svårt, om inte snudd på omöjligt, att upprätthålla en enhetlig rättstillämpning. När påföljdsbestämningen tillåts bero av sådana argument som är utfallet av subjektiva bedömningar kommer resultatet att starkt variera från gång till annan. Det gör inte saken bättre att rättens konstaterande av ett vårdbehov normalt följer av en utredning upprättad av ett från rättsväsendet helt skilt organ; socialtjänsten. När denna myndighet bedömer vilken påföljd som är lämplig för den unge är det inte utifrån brottslighetens straffvärde utan istället blir den unges personliga förhållanden samt behovet av socialtjänstens insatser centralt. Det är naturligt att det därför också blir svårt att upprätthålla kravet på förutsebarhet. Vilken påföljd som kommer att föreslås är svårt för den unge att förutse. Sammantaget kan sägas att det ur ett rättssäkerhetsperspektiv är av stor vikt att lagstiftarens uttalande om ett ökat straffvärdetänkande bereds plats inom ramen för valet av slutna ungdomsvård. Om individualpreventiva hänsyn tillåts inverka i alltför hög grad blir påföljdsbestämningen en mycket rättsosäker gissningslek.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1986:14	Påföljd för brott
SOU 2004:122	Ingripanden mot unga lagöverträdare
SOU 2005:54	Framtidens kriminalvård
SOU 2008:85	Straff i proportion till brottets allvar
Ds. 1997:32	Påföljder för unga lagöverträdare
Prop. 1987/88:120	om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)
Prop. 1997/98:96	Vissa reformer av påföljdssystemet
Prop. 2005/06:165	Ingripanden mot unga lagöverträdare
Prop. 2009/10:147	Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.
Prop. 2010/11:107	Förbättrad utslussning från slutna ungdomsvård

Litteratur

Berg Ulf; Berggren Nils-Olof; Bäcklund Agneta; Munck Johan; Wersäll Fredrik; Victor Dag, *Brottsbalken: en kommentar, kap 25-38*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2000

Borgeke Martin, *Att bestämma påföljd för brott*, upplaga 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2008

Borgeke Martin, *Vilka grundtankar bör gälla för påföljdsbestämningen?*, Flores juris et legum/festskrift till Nils Jareborg, Iustus Förlag, Uppsala 2002

Jareborg Nils; Zila Josef, *Straffrättens påföljdslära*, upplaga 3:1, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2010

Nordlöf Kerstin, *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*, upplaga 1, Studentlitteratur, Lund 2005

Stenborre Eva, *Påföljdsbestämningen*, upplaga 1, Juridiska Akademin i Göteborg, Göteborg 2005

Thunved Anders; Clevesköld Lars; Thunved Birgit, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, upplaga 4, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2010

Zila Josef, *Det straffrättsliga påföljdssystemet*, Norstedts Juridik AB, upplaga 2:1, Stockholm 1998

Artiklar

Borgeke Martin; Månsson Catharina, *Den nya lagstiftningen om påföljder för unga lagöverträdare*, SvJT 2007 s. 181

Friberg Sandra, *Straffmätning – om övervärden och andra värden*, JT 2010-11, nr 3, s. 713

Sitte Durling Catharina, *Påföljdsfrågor för unga lagöverträdare*, JT 2000-01, nr 1, s. 236

Träskman Per-Ole, *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff*, SvJT 2003 s. 173

Rapporter

Brå; SiS; Socialstyrelsen, *Sluten ungdomsvård – en uppföljning*, artikelnummer 2002-103-12

Brå Rapport 2011:10, *Ungdomsvård och ungdomstjänst – En utvärdering av 2007 års påföljdsreform för unga lagöverträdare*

Brå Rapport 2011:11, *Kriminalstatistik 2010*

Brå Rapport 2010:15, *Kriminalstatistik 2009*

Kühlhorn Eckart, *Sluten ungdomsvård: rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*, Forskningsrapport 2002:5, Statens institutionsstyrelse, Stockholm 2002

Statens institutionsstyrelse, *SiS i korthet*, <http://www.stat-inst.se/documents/statistik/rapporter-arlig-statistik/sis-i-korthet-2010.pdf>

Examensarbete

Fridh Karin, *Vem får slutet ungdomsvård? – En studie av domstolars tillämpning av synnerliga skäl*, Lund 2009

Övrigt

Nilsson Paulina, *Sluten ungdomsvård – harmonierar domstolarnas skäl för utdömmande av påföljden med de av lagstiftaren avsedda?*, Lund 2010

Rättsfallsförteckning

Högsta Domstolen

NJA 1992 s. 190

NJA 1996 s. 757

NJA 2000 s. 314

NJA 2000 s. 421

NJA 2001 s. 225

NJA 2001 s. 913

NJA 2005 s. 690

NJA 2007 s. 636

Hovrätterna

B 1408-11, Svea hovrätt

B 1509-11, Hovrätten över Skåne och Blekinge

B 1643-11, Hovrätten över Skåne och Blekinge

B 2870-11, Svea hovrätt

B 4571-11, Svea hovrätt

B 5653-11, Svea hovrätt

B 5769-11, Svea hovrätt

B 5898-11, Svea hovrätt

B 6537-11, Svea hovrätt

B 6810-11, Svea hovrätt

Tingsrätterna

B 2708-10, Södertälje tingsrätt

B 6088-10, Västmanlands tingsrätt

B 6596-10, Västmanlands tingsrätt

B 6819-10, Västmanlands tingsrätt

B 7329-10, Uppsala tingsrätt

B 10317-10, Solna tingsrätt

B 10855-10, Malmö tingsrätt
B 11488-10, Malmö tingsrätt
B 144-11, Solna tingsrätt
B 190-11, Attunda tingsrätt
B 1786-11, Solna tingsrätt
B 2920-11, Stockholms tingsrätt